

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Навчально-науковий Інститут мистецтв
Кафедра методики музичного виховання та диригування

Методичні поради

з питань організації самостійної роботи студентів з сольного співу, вокальної майстерності та постановки голосу (на допомогу співакам - початківцям)

Івано-Франківськ – 2017

УДК 78. 612.78. 0896: 378

ББК 85.314. 3

П 34

Методичні поради з питань організації самостійної роботи студентів з постановки голосу (На допомогу вокалістам - початківцям) спеціальності “Музична педагогіка та виховання”, «Академічний та естрадний спів», «Диригування». Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2017. –84 с.

У даній роботі розкриті напрямки організації самостійної роботи студентів музичного напрямку Інституту мистецтв та описано методичне забезпечення самостійної навчальної діяльності студентів, зокрема, робота студентів з опрацювання навчальної літератури з питань постановки голосу, а також обумовлені напрямки формування духовної культури вчителя засобами вокального мистецтва, яка є частиною більш загальної проблеми становлення духовності молоді й суспільства в цілому.

Розробник: Шуляр О.Д.. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хорового диригування та методики музичного виховання Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Рецензенти:

Серганюк Л. І. – заслужений діяч мистецтв України, професор, завідувач кафедри методики музичного виховання та диригування Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стасько Г. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виконавського мистецтва Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ухвалено на засіданні кафедри методики музичного виховання і диригування Інституту мистецтв (Протокол № 02 від 17 жовтня 2017р.)

Голова

_____ (підпис)

(Серганюк Л. І.
(прізвище та ініціали)

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол № 3 від 29.листопада 2017 р.

Голова

_____ (підпис)

(Грицан А. В.)
(прізвище та ініціали)

ПЛАН

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	4
---------------------------	---

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВУЗІ

1.1. Основні напрямки самостійної навчальної діяльності студентів.....	7
1.2. Вимоги до навчально-методичного комплексу.....	11
1.3. Вдосконалення самостійної роботи студентів вузу за допомогою засобів інформаційних технологій.....	13

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....

2.1. Характерні особливості самостійної підготовки студентів до музично-виконавської діяльності у вузі.....	19
2.2. Організація самостійної роботи студентів з предмету», «Вокальна майстерність» та «Сольний спів».....	26
2.3. Формування вокально-виконавської культури у студентів в процесі освоєння ними навчальної фахової дисципліни «Постановка голосу».....	30
2.4. Особливості процесу голосоутворення та розвиток вокальних навичок.....	35
2.5. Короткі відомості про гортань, її функції та будова. Голосовий апарат. Утворення звуку в гортані	37
2.6. Гортань. Функції голосових зв'язок та контроль за їх роботою.....	44
2.7. Резонансний спів, резонатори та особливості співацької артикуляції та дикції.....	48

РОЗДІЛ III. ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ СТИЙКИХ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК НАВЧАННЯ СОЛЬНОГО СПІВУ.....

3.1. Основні форми і методи вокальної роботи	55
3.2. Вправи для розвитку співочого дихання.....	59
3.3. Якісні характеристики вокального голосу.....	67
3.4. Поради щодо збереження голосу.....	73

ВИСНОВКИ.....	81
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	82

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

На сучасному етапі розвитку освіти згідно зі стратегічними завданнями формування вищої школи, Законом України “Про освіту” (1996), Національною доктриною розвитку освіти України (2002) основним завданням вищої освіти є підвищення рівня фахової підготовки майбутніх учителів загальноосвітньої школи. Тому актуальною стає проблема вдосконалення професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів, змісту навчання, створення та втілення в практику роботи вищої школи новітніх методики викладання фахових дисциплін. Удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів набуває особливого значення в умовах розвитку національної системи освіти.

Тобто, на даному етапі, розвиток вищої освіти в Україні, її інтеграція в міжнародний освітній простір, передбачає нові підходи до організації структури і змісту освіти, до проблем самостійного навчання студентів. Саме вільна від зайвої опіки навчальна робота стимулює у студентів вироблення гнучкого, творчого мислення та самодостатності. Самостійна навчальна діяльність студентів на кафедрі є невід’ємною складовою загального навчального процесу, спрямованого на підготовку високоосвіченого, конкурентно здатного на ринку праці фахівця педагогічного напрямку. Вона є однією з найважливіших проблем навчально-методичної роботи, адже її організація є нелегкою і копіткою справою.

Розглядаючи самостійну роботу під час опанування навчальним матеріалом як одну із форм активної навчально-пізнавальної діяльності, слід мати на увазі інтеграцію специфічної діяльності викладача і студента. Саме поняття самостійної роботи студента тривалий час співвідносилось з організуючою роллю викладача. В дидактиці під самостійною роботою розуміють різні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності студентів, яка здійснюється ними на аудиторних і позааудиторних заняттях чи вдома без посередньої участі викладача. Самостійна робота студента є наслідком правильно організованої навчальної діяльності на занятті, що мотивує його до самостійного здійснення цієї діяльності у позаурочний час. На сьогодні майже третина навчальної інформації з навчальних дисциплін виноситься на самостійне опрацювання студентами. Головна ознака самостійної роботи полягає не в тому, що студент навчається без посередньої

участі викладача, а в тому, що в його діяльності поєднується функція переведення інформації в знання, вміння та функція самостійного управління цією діяльністю.

Самостійна робота не стане формальним ланцюгом цілісного педагогічного процесу тільки в тому випадку, якщо студенти сприйматимуть її як необхідний елемент особистісного розвитку, що стимулює особистий розвиток молодшої людини. Вона передусім має бути усвідомленою, вільно обраною, внутрішньо вмотивованою діяльністю та мати не тільки навчальне, а й особистісне суспільне значення. Тому, при організації самостійної навчальної діяльності студентів, необхідно вирішити такі завдання: - сформувати свідомість і міцні знання з навчальної дисципліни; - виробити вміння і навички передбачені програмою з кожної навчальної дисципліни; - навчити студентів застосовувати набуті знання, вміння та навички в майбутній професійній діяльності; - розвивати у них потребу самостійно підвищувати свій освітній рівень.

У студентів необхідно сформувати цілісну систему уявлень про свої здібності та вміння їх використовувати. Вони повинні не тільки розуміти запропоновані викладачем цілі, а й формувати їх самостійно, вміти моделювати власну діяльність, створювати умови, сприятливі для досягнення мети, використовувати власний досвід під час набуття знань. Саморегуляція студента передбачає вміння програмувати самостійну навчальну діяльність. Більшість студентів відзначають позитивну роль самостійної роботи у підвищенні рівня знань, розширенні кругозору, в оволодінні способами пошуку інформації. Та останнім часом серед студентів кафедри спостерігається недостатня сформованість умінь та навичок самостійної праці. Навіть за окремих умінь самостійно працювати, у студентів повільний темп сприйняття навчального матеріалу на слух, читання і конспектування навчальних текстів. Процес прийому, осмислення, переробки, фіксування необхідної навчальної інформації викликає у них суттєві труднощі. Можна стверджувати про несформованість у студентів психологічної готовності до самостійної роботи, незнання ними загальних правил її самоорганізації, невміння організовувати передбачувані нею дії. Студенти небагато уваги приділяють характеру самостійної роботи. В процесі самостійної роботи вони відчують певні труднощі, джерелом яких вважають несформованість умінь і навичок самостійної роботи, невимогливість викладачів, відсутність необхідних орієнтирів в опрацюванні літератури та інформаційних джерел.

Самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти. Якщо студент не навчиться самостійно працювати в стінах навчального закладу, то в подальшому своєю

самоосвітою він не займатиметься або ж вона даватиметься йому великими зусиллями.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ВИЩОМУ НАЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.

1.1. Основні напрямки самостійної навчальної діяльності студентів.

Соціально-економічні перетворення в українському суспільстві потребують особистості, якій притаманні відкритість у відносинах з іншими людьми та громадою, здатність знаходити своє місце у системі громадських відносин, відповідальність, що неможливо без розвитку внутрішнього світу, особистісних якостей та духовності. Ці соціальні перетворення торкнулися всіх сторін суспільного життя і, в першу чергу, освітньої галузі. Реформування освіти, призвело до корегування мети виховання і вимагає змін у змісті та організації системи виховання у вищих навчальних закладах України. Важливою умовою забезпечення ефективності виховного процесу є його цілеспрямованість, в основі якої лежить педагогічне планування. Плановість сприяє тому, що стає можливим передбачати результати не тільки аудиторної, а й самостійної навчальної діяльності студентів, надає виховній роботі систематичності та послідовності. Проте ефективне планування можливе тільки за наявності у ВНЗ необхідних організаційно- педагогічних умов здійснення виховного процесу.

Проте в суспільстві виникли протиріччя, що потребують розв'язання, для подальшого удосконалення самостійної роботи у ВНЗ. Це протиріччя між:

- необхідністю формування у студентів орієнтації на загальнолюдські соціальні цінності та зменшення педагогічної уваги до формування моральних якостей особистості;
- необхідністю посилення уваги до організації самостійної виховної роботи зі студентами у вокальному класі як невід'ємної ланки навчального процесу і нерозуміння її значення значною частиною професорсько-викладацького складу;
- вимогами до підготовки самостійного, соціально активного і творчого спеціаліста музичного мистецтва та відсутністю спрямованості у цьому напрямі роботи структур студентського самоврядування;
- формуванням готовності майбутніх спеціалістів до роботи в умовах навчального процесу та відсутністю системи самостійної виховної роботи,

зміст і організація якої сприяла б успішній адаптації молодих фахівців до професійної діяльності [17].

Ці протиріччя здебільшого вказують на необхідність перебудови системи міжособистісних відносин студента з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу університету. І на перший план виходить проблема формування культури міжособистісних відносин студента й майбутнього спеціаліста. Вирішення цих завдань неможливо без зміни системи самостійної навчальної діяльності студентів у відповідності до реалій сьогодення.

Організація самостійної роботи для студентів спеціальності «Музична педагогіка та виховання» має включати:

- визначення чіткого обсягу самостійної роботи з кожної навчальної дисципліни;
- встановлення певної дози інформації на кожне вокальне заняття, враховуючи при цьому можливість, здібності кожного студента;
- встановлення конкретного обсягу навчального вокального матеріалу з кожної теми для позааудиторного самоопрацювання;
- визначення характеру роботи з формування в майбутніх спеціалістів навичок раціональної розумової діяльності на уроках музичного мистецтва.

Характерною особливістю організації самостійної роботи є використання таких завдань, розв'язання яких дає студентам можливість обмінюватися своїми думками, спостереженнями, робити висновки, формувати вміння і знання відповідно до професійних вимог. Завдання для самопідготовки повинні сприяти набуттю професійних вмінь, навичок, досвіду. Під час вирішення завдань відбору навчального матеріалу важливий не лише його обсяг, який виноситься на самостійне опрацювання, а й мотиваційна та організаційна підготовка до його вивчення студентами, методичне забезпечення організації самостійної роботи.

Організовувати самостійну навчальну діяльність студентів кафедри слід у двох напрямках: **теоретичному та практичному.**

Теоретичний напрямок включає:

- визначення конкретних вокальних тем та питань, які необхідно винести для самостійного вивчення з кожного модуля навчальної дисципліни;
- визначення професійних знань та вмінь, яких має набути студент самостійно;
- формування питань для самоконтролю у процесі вивчення вокального матеріалу;
- встановлення зв'язків теоретичного матеріалу, що вивчається з педагогічною практикою у школі, училищу.

Практичний напрямок:

- реалізація системи завдань для самостійної пізнавальної діяльності студентів у позааудиторний час;
- організація роботи кабінетів, лабораторій, бібліотеки, сектору електронної інформації, доступу до електронних навчальних ресурсів, системи Internet;
- розробка форм контролю за самостійною роботою студентів (тестування, внесення навчального матеріалу до модульного контролю, контрольних робіт, семестрового контролю).

При визначенні змісту самостійної роботи, викладачі велику увагу приділяють не тільки змісту тем, що вивчаються, а й характеру завдань, які пропонують студентам у процесі самостійної роботи.

Завдання для організації самостійної навчальної вокальної діяльності студентів поділяють на:

- репродуктивні;
- дослідницькі;
- моделювання навчально-педагогічних, професійних ситуацій у вокальному класі, на уроках музичного мистецтва.

Вимоги до завдань та їх змісту, які виносяться для самостійної роботи студентів:

- професійна орієнтація, наскрізний зв'язок між завданнями з теми вокальної дисципліни;
- диференційованість – завдання повинні бути різних рівнів складності засвоєння знань та самостійності мислення залежно від можливостей студента;
- для забезпечення навчання самостійній діяльності необхідно використовувати завдання на формування вміння вчитися;
- розроблене завдання має відповідати специфіці дисципліни.

Репродуктивні завдання передбачають повторення, закріплення та використовуються для організації самостійної навчальної діяльності студентів молодших курсів.

Дослідницькі завдання передбачають узагальнення, дослідження, вміння робити висновки, становити експерименти, працювати з науковими джерелами.

Моделювання навчально-педагогічних, професійних ситуацій вимагають активних дій студентів в умовах професійної діяльності та нестандартного вирішення запропонованих завдань. При цьому викладачі кафедри мали б можливість використовувати такі завдання, які вимагають від

студентів конкретних дій у ситуаціях близьких до реальних, що відбуваються у навчально-практичних умовах. Такі завдання формують у студентів професійний обов'язок і відповідальність, дають можливість їм краще оволодіти професійними знаннями, вміннями та навичками, формують активне професійне мислення, розвивають потребу у професійному самовдосконаленні, забезпечують високу працездатність та розробляються для студентів старших курсів.

Конкретизуючи зміст і характер завдань викладач повинен враховувати те, що студенту необхідно дати можливість творчого пошуку шляхів їхнього вирішення. Самостійність, активізація розумової діяльності, зусилля, що проявляються при цьому, сприяють позитивному ставленню до навчання, формують у студентів необхідні професійні якості, бажання вчитися. Навчання стає не таким складним та обтяжливим. Саме такі форми, методи, засоби педагогічного впливу забезпечують зацікавленість студентів у самостійній навчальній діяльності.

Навчальний матеріал самостійного вивчення вокальних творів потрібно диференціювати, враховуючи рівень пізнавальної діяльності студентів, їхньої активності і самостійності, ступінь сформованості професійної орієнтації та професійної діяльності.

Для студентів із низьким рівнем мотивації навчальної діяльності, викладачу необхідно продумати організацію самостійної роботи більш досконало: підібрати необхідні джерела інформації, включаючи електронний навчальний ресурс з дисципліни, електронний навчальний курс з навчальної дисципліни на платформі MOODLE, Internet ресурси так, щоб самостійна робота принесла студенту задоволення, а виконання самостійного завдання сприяло формуванню у таких студентів впевненості в собі, стійкого інтересу до навчальної дисципліни та обраної професії, розвитку його здібностей і якостей особистості. Студентам із цим рівнем навчальної діяльності необхідно пропонувати самостійну роботу в такому обсязі та підбирати такі завдання, які б належали до групи репродуктивних та забезпечували механічне відтворення навчальної інформації під час опитування. І лише тоді, коли у студентів сформуються навички самостійної роботи, вміння працювати з інформаційними джерелами, вони набудуть навиків самостійного засвоєння навчального матеріалу, можна ускладнювати самостійну роботу студентів. Викладачу потрібно постійно спрямовувати та контролювати роботу студентів, залучати їх до активної співпраці, коли б студенти думали, вирішували, робили висновки, організовували, вчилися бачити суперечності, порівнювати процеси і явища, знаходити вихід із різних ситуацій.

Активізація позиції студента в процесі самостійної роботи допомагає

йому порівняти свої можливості і здібності протягом вивчення навчальної дисципліни, реально оцінити свої досягнення та здобутки у її вивченні.

Самостійна робота методично спрямована і раціонально організована, слугує дієвим засобом професійного розвитку майбутніх спеціалістів. Диференційований підхід до процесу розподілу завдань, поступовий перехід у міру набуття студентами досвіду самостійної роботи з виконання спочатку нескладних завдань, а згодом більш складних, забезпечує певні навчальні результати. Студенти отримують почуття задоволення від виконання самостійної роботи, самостійного опрацювання навчального матеріалу, пошуку нової інформації, якщо вона носить професійну спрямованість.

Особливо актуальною стає проблема організації самостійної роботи студентів кафедри та її методичного забезпечення.

Для результативності самостійної роботи студентів необхідні умови, серед яких є:

- наявність відповідної навчально-методичної бази;
- чітка організація, діагностика, самоаналіз виконаної діяльності студентів.

Самоконтроль дозволяє студенту поступово взяти частину освітніх і управлінських функцій викладача на себе. У результаті навчальна діяльність наповнюється особистісним сенсом, підвищується соціальна значимість активності студентів.

Першим кроком з методичного забезпечення самостійної навчальної діяльності студентів кафедри методики музичного виховання та диригування має бути формування кожним викладачем навчально – методичних комплексів з організації самостійної навчальної діяльності студентів з навчальних дисциплін.

1.2. Вимоги до навчально-методичного комплексу

Вимоги до навчально-методичного комплексу повинні бути створені за такою структурою:

- критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни;
- перелік тем, що виносяться на самостійне вивчення;
- методичні рекомендації для виконання самостійної роботи;
- лекційний матеріал до тем, що виносяться на самостійне вивчення;
- перелік тем семінарських занять та завдань до них;
- запитання для проведення контролю знань з модулів та тем які

виносяться на самостійне вивчення;

- тести для контролю знань з модулів та підсумкового контролю;
- перелік інформаційних джерел.

Навчально-методичні комплекси з організації самостійної навчальної діяльності студентів на паперових носіях повинні знаходитися в бібліотеці. Студенти мали б тут можливість працювати з цими матеріалами у вільний від навчання час: підготуватись до семінарського заняття, відпрацювати пропущену лекційну, лабораторну чи практичну роботу, виконати упереджувальне завдання, підготувати доповідь чи реферат.

З впровадженням інформаційних технологій в навчальний процес Інституту мистецтв, змінився і підхід до методичного забезпечення організації самостійної роботи студентів. Викладачі розпочали роботу із створення електронних версій лекцій, електронних посібників, підручників, опорних таблиць, виникла необхідність перенесення навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін та навчально-методичних комплексів з організації самостійної навчальної діяльності студентів на електронні носії. З цією метою в бібліотеці Інституту мистецтв потрібно створити сектор електронної інформації з доступом до мережі Internet, в якому були б зосереджені всі електронні версії навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін.

У студентів з'явилося б більше можливостей для якісної організації самостійної навчальної діяльності. Кожний студент мав би можливість отримати **диск з пакетом навчально-методичного комплексу, у якому повинні були б поміщені, на нашу думку, такі компоненти:**

- робоча навчальна програма з дисципліни (з поділом на модулі);
- навчально-методичні карти занять;
- конспекти вокально-теоретичних лекцій;
- запитання для проведення контролю знань з модулів;
- контрольні завдання, тести, комплекс контрольних робіт;
- методичні вказівки, рекомендації для написання курсових робіт;
- екзаменаційні питання;
- перелік інформаційних джерел, аудіо-, відеофільмів.

Кожен викладач кафедри повинен усвідомлювати, що освіта повинна йти випереджальними методами, давати знання, вміння і навички на перспективу, студент повинен стати активним учасником навчального процесу. У студентів з'явилась можливість створювати веб-квести, упорядковувати інформацію отриману з Internetу, працювати над створенням власних презентацій до тем, що виносяться на самостійне вивчення, формувати власне портфоліо. Тому на зміну навчально-методичному комплексу на електронному носії викладачі повинні створити електронні навчальні ресурси з навчальних дисциплін.

В зібраних матеріалах можна буде в доступній формі ознайомитися з методикою самостійних занять вокалом, опрацювання теоретичної вокальної літератури чи інших музичних дисциплін. На початку пропонується коротке та доступне знайомство з будовою голосового апарата, після чого даються поради вокалістам-початківцям, як займатися співом самостійно.

Також в цій роботі мають бути описані вправи, які допоможуть розвинути співоче дихання, силу голосу. Тут мають бути пояснення, чим відрізняється естрадний спів від академічного та народного спів, які прийоми застосовуються в естрадному вокалі. Також потрібно помістити доступні відповіді на найбільш часті запитання, які пов'язані зі співом та самостійними заняттями цим видом мистецтва а також поради що до збереження голосу.

Така робота розрахована на учнів вокальних студій, студентів вокальних відділень музичних училищ, училищ культури і мистецтв та аматорів співу.
(За Леонтьєвим О. І.).

1.3. організації самостійної роботи студентів вузу за допомогою засобів інформаційних технологій.

Сучасний етап розвитку вищої професійної освіти пов'язаний з переходом до практичної реалізації нової освітньої парадигми, яка спрямована на створення цілісної системи безперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів в умовах залучення до процесу пізнання інформаційних та телекомунікаційних комп'ютерних технологій, які формують навички самоорганізації та самоосвіти. Актуальність проблеми опанування студентами методів самостійної роботи зумовлена тим, що в період навчання в ВНЗ закладаються основи професіоналізму, формуються вміння самостійної професійної діяльності.

Необхідність пошуку нових підходів щодо організації самостійної роботи студентів у сучасних умовах, де інформаційні технології є невід'ємною частиною, пов'язана з розв'язанням наступних протиріч:

- між динамічним розвитком інформаційних технологій, засобів дидактичного супроводження та збереженням традиційних моделей навчання;
- між потребами в опануванні способами моделювання навчання з застосуванням інформаційних технологій і відсутністю реалізації процесів системних технологій.

Формування висококваліфікованого спеціаліста в сучасних умовах неможливе без залучення студентів до самостійної роботи, яка характеризується як цілеспрямована сукупність суб'єктних дій студента під керівництвом викладача на основі використання засобів супроводу навчального процесу. Самостійність – це інтегральна якість особистості, яка визначає її можливості здійснювати самостійну роботу на основі формування якостей рефлексивного керування. У сучасній психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення поняття "самостійна робота студентів". О. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков визначають самостійну роботу як «будь-яку організовану викладачем активну діяльність студентів, спрямовану на виконання дидактичної мети в спеціально відведений для цього час.» Самостійна робота є найважливішим компонентом педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, так й позааудиторних занять, без участі викладача та під його безпосереднім керівництвом [45, с. 65]. У контексті сучасної парадигми навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів та дозволяє розглядати знання як об'єкт власної діяльності студента. Пізнавальна діяльність студентів у процесі виконання самостійної роботи характеризується високим рівнем самостійності та активності, являється залученням суб'єкта до творчої діяльності. Самостійна робота у ВНЗ передбачає поетапне засвоєння нового матеріалу, його закріплення, застосування на практиці, повторення матеріалу. Ефективність самостійної роботи залежить від її організації, змісту, взаємозв'язку та характеру завдань у даному виді самостійної роботи і авжеж результатів її виконання [7, с. 15]. Таке розуміння сутності самостійної роботи дозволяє враховувати зовнішню та внутрішню сторони цього поняття. З одного боку, самостійна робота розглядається як педагогічний засіб організації та управління самостійною діяльністю студента в навчальному процесі, з іншого боку, – це специфічна форма навчально-наукового пізнання. У сучасних умовах інформатизації суспільства та педагогічної системи проблема самостійності виходить на суттєво новий рівень.

Аналіз досліджень з проблеми використання інформаційних технологій у навчанні студентів дозволяє визначити основні напрями активного застосування інформаційних технологій у навчальному середовищі:

- розширення можливостей підвищення якості освіти, відкриття нових можливостей розвитку мислення студентів, підбір індивідуальних способів отримання знань шляхом самостійної роботи за допомогою комп'ютера, реалізація важливих функцій використання інформаційних технологій як

фактора зближення сфери освіти з реальним світом (Г. А. Бордовський, І. Б. Горбунова, А. С. Кондратьєв);

- організація навчання на основі поєднання традиційних та сучасних методів навчання, педагогічних та інформаційних технологій навчання, що пов'язано зі створенням єдиного інформаційного освітнього та інформаційного середовища (Є. С. Полат, В. А. Смірнов);

- розвиток самостійності студентів на основі засобів інтерактивних технологій навчання та інформаційних технологій (В. В. Лаптев).

Поняття інформаційні технології – це система сукупності методів засвоєння знань і способів діяльності на основі взаємодії викладача, студента та засобів інформаційно-комунікативних технологій, спрямованих на досягнення результату навчального процесу. Аналіз вивченої літератури та узагальнення практики дозволяють визначити дидактичні можливості інформаційних технологій в організації самостійної роботи студентів:

- забезпечення гнучкості навчального процесу за допомогою варіативності, зміни змісту і методів навчання, форм організації навчальних занять, поєднання різних методик навчання для студентів різного рівня підготовки;

- варіювання складності завдань, об'єму завдань та темпу їх виконання;

- активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів за рахунок ігрового навчання, моделювання якісно нового типу візуалізації навчального матеріалу, як реальних, так і віртуальних об'єктів, процесів та явищ;

- посилення мотивації і пізнавального інтересу студентів у навчанні за рахунок новизни методів навчання, можливості індивідуалізації навчання, реалізації технічних можливостей комп'ютера, забезпечення позитивного емоційного фону навчання;

- організація гнучкого управління навчальним процесом на основі здійснення педагогічної корекції і безперервного зворотного зв'язку, якісні зміни контролю навчальної діяльності – це здійснення контролю з діагностикою, зворотнім зв'язком і оцінюванням етапів, надання контролю характеристик систематичності й об'єктивності. Під час організації самостійної роботи студентів у контексті використання інформаційних технологій (ІКТ) ми спираємося на наступні підходи: диференційний, системний та структурно-функціонального зв'язку. Диференційний підхід щодо застосування

інформаційно- комунікативних технологій у навчанні дозволяє розширити доступність навчання, відбувається зміна якості навчання, засвоєння нових технологій, використання додаткових ресурсів навчання та відбувається посилення ролі самостійної роботи студентів у навчальному процесі. Об'єктивна необхідність у системному підході в організації самостійної роботи студентів характеризує активне використання інформаційних технологій як ефективні методи, що забезпечують системність та структурно-функціональну зв'язність навчального матеріалу. Усі сучасні освітні технології спрямовані на те, щоб привчити студента працювати самостійно, так як саме ця якість дає можливість успішно адаптуватися в умовах швидкозмінного суспільства. Головну роль в організації самостійної роботи студентів мають саме ті інформаційні технології, які відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, дають можливості для набуття та закріплення навичок, дозволяють реалізувати нові методи навчання. Інформаційні технології в освіті – це не просто засоби навчання, а й якісно нові технології в підготовці конкурентоздатних фахівців. Вони дозволяють істотно розширити творчий потенціал студентів, виходячи за рамки традиційної моделі навчання. Вміння вчитися самостійно набувається з застосуванням електронних навчальних матеріалів, освітніх баз даних, комп'ютерних навчальних програм, систем тестування. Навчити студентів користуватися можливостями самостійної роботи з урахуванням інформаційних технологій – це складний і тривалий процес. У дидактиці зазначено, що розвиток самостійності відбувається безперервно, від початкового до вищого рівнів самостійності – творчого рівня самостійності. Проста репродуктивна самостійність – це відтворення, яке характеризується виконанням студентами завдань, які вимагають відтворення набутих знань. Під творчою самостійністю розуміють таку діяльність, у результаті якої самостійно відкривають щось нове, нетривіальне. Самостійну роботу студентів при вивченні дисциплін навчального плану у ВНЗ з використанням інформаційних технологій можна організувати як систему:

- роботи з електронними виданнями в бібліотеці, підготовки до практичних занять;
- виконання індивідуальних завдань на основі використання інформаційних технологій;
- поточної атестації за допомогою електронного тестування;
- використання освітніх сайтів та автоматизованих навчальних програмних засобів.

Значне місце в самостійній роботі студентів займає використання Інтернет-технологій для ефективного пошуку інформації. Доступність великої кількості електронних статей, довідкової літератури, електронних навчально-методичних розробок, які викладено на сайтах університетів, безумовно розширюють творчий потенціал студентів за умов, якщо вони вміють творчо працювати з добутою інформацією. Окрім знання методів пошуку студенти мають опанувати методи аналізу, синтезу, узагальнення інформації [7, с. 105]. Важливим для професійної освіти є навчити студента опановувати нову професійну термінологію, оперувати спеціальною термінологією, аргументовано висловлювати власну думку, аналізувати факти, опонувати та вміти вести дискусію. В зв'язку з цим значення набуває самостійна робота з додатковими джерелами (глосаріями, енциклопедіями, словниками, базами даних), що забезпечує можливість зіставлення матеріалу, його узагальнення, порівняння, аналіз, класифікація. Інша важлива проблема студентів – відбір необхідної інформації в мережі. Часто перед студентами постає проблема відсутності розуміння ступеню необхідності інформації та можливостей її застосування, отже, відбір необхідної інформації в мережі та оцінка її якості здебільше стає обов'язковим предметом навчання в рамках будь-якої навчальної програми. Таким чином, головна проблема використання інформаційних технологій – це відбір й застосування дійсно цінної інформації з нескінченного інформаційного потоку, тобто отримання знань з інформації, орієнтуватися в інформаційному середовищі, яке швидко розширюється. Застосування електронного підручника значно полегшує організацію самостійної роботи студентів. Електронний підручник – це носій наукового змісту навчальної дисципліни, якій відповідає меті професійної підготовки майбутніх фахівців. Він повинен максимально полегшити розуміння та активне запам'ятовування істотних понять, тверджень та прикладів, залучати до процесу навчання нові, відмінні від звичайного підручника, можливості сприйняття мозку людини, тобто слухову та емоційну пам'ять. З точки зору дидактичного призначення ефективність опрацювання електронного матеріалу залежить від структури електронного матеріалу, всіх його блоків, а саме:

- теоретичного; • ілюстративного; • довідкового; • контролюючого.

Значна увага в межах кожного блоку приділяється формулюванню дидактичної мети, яка забезпечує цілеспрямоване вивчення матеріалу. Таким чином, в електронному просторі з урахуванням можливостей електронних засобів акцент с в організації самостійної діяльності студентів зміщується в бік організації змісту навчального матеріалу та контролю засвоєння. В організації самостійної роботи студентів із застосуванням електронного підручника чи

переліку завдань важлива роль належить також індивідуальним завданням. Електронний навчальний матеріал повинен наставляти та контролювати самостійну роботу студента, підказувати шляхи просування у вивченні матеріалу. Реалізувати це можливо за допомогою представлення матеріалу в вигляді порцій в різноманітній послідовності на основі інструкцій та пояснень, довідкової системи, що супроводжують матеріал та дають змогу студенту не обмежуватися логікою електронної програми, а на власний розгляд використовувати різноманітні частини матеріалу у пошуках потрібного, тим самим відбувається побудова індивідуального маршруту самостійного пізнання й самоконтролю [4, с. 15] . Необхідно зазначити, що саме електронний підручник, посібник здатен розвивати творчу активність студентів, розвиток творчого мислення, з урахуванням індивідуальних можливостей, активізувати творчу самостійну роботу. Позитивною стороною застосування електронного підручника також є те, що відбувається адаптація навчального матеріалу до рівня знань студента, яка досягається за допомогою багаторівневої структури підручника. Електронний підручник не витісняє традиційних форм навчання, а гармонійним доповненням до традиційних форм навчання, й також передбачає роботу студента з книгами, конспектами, вправами, завданнями тощо. Використання інформаційних технологій передбачає застосування різноманітних комп'ютерних програм та курсів навчального призначення. Такі програми спираються на використання наочності, яка за допомогою комп'ютера є значно ефективнішою. Багато комп'ютерних курсів використовують нові можливості презентації навчального матеріалу на диску. Специфічними особливостями, на думку Л. О. Гринь, є особлива інтерактивність, використання комплексу засобів представлення інформації: тексту, графіки, звуку, відео; індивідуалізація навчання; адаптивність; моделювання завдань та контроль виконання. [9,с.34] Комп'ютерні програми особливо підходять для організації самостійної роботи студента з закріплення навчального матеріалу вивченого на заняттях та підготовки до аудиторних занять. При розробці завдань для самостійного виконання студентами з використанням комп'ютерних навчальних програм викладачем робиться акцент на індивідуальну роботу студентів з добре підготовленим структурним матеріалом. Для самостійної роботи використовуються програмні продукти, які можна віднести до поточного типу, які дозволяють представляти вивчає мий розділ як завершений об'єкт. Висновки Застосування сучасних інформаційних технологій у процесі організації самостійної роботи має ряд переваг:

- навчальні продукти виконані на сучасному рівні;
- можливість вибору студентом індивідуального режиму роботи;

- використання переносу акцентів на електронні носії;
- варіативність завдань з урахуванням потенційних можливостей та здібностей студентів;
- підвищення професійної мотивації студентів;
- можливість об'єктивного електронного контролю за станом засвоєння студентом необхідного навчального матеріалу.

Таким чином, використання інформаційних технологій в організації самостійної роботи студентів дозволяє не тільки інтенсифікувати їх роботу, а й закладає основи їх подальшої постійної самоосвіти, отже, педагогічне інформаційно-освітнє середовище, яке створюється за допомогою інтеграції сукупності програмно-апаратних та традиційних форм навчання, й визначає самостійну роботу студента як більш незалежну та творчу.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО МУЗИЧНО- ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Характерні особливості самостійної підготовки студентів до музично-виконавської діяльності у вузі.

Важливим етапом в навчанні дітей співочому мистецтву є організація їх самостійної підготовки до виконавської діяльності. Здійснювати дітям самостійну підготовку до занять дуже складно, так як у студента-початківця ще не сформувався вокальний слух, він сам себе чує не так, якчують його з боку викладач і слухачі. Тому для вокальних занять йому необхідний вчитель, який би його контролював. Відомий італійський педагог, який викладав в Росії, Камілло Еверарді говорив, «що весь секрет правильного викладання співу полягає в вусі педагога, яке повинно чути і відчувати найменше відхилення голоси від правильного шляху» [2]. Надалі вокальні педагоги і хормейстери неодноразово помічали, що складність постановки голосу, особливо у дітей, полягає в тому, що «робота голосового апарату прихована від наших очей і учень буде свій інструмент наосліп, спираючись на свої відчуття і віру в педагога» [18, с. 219].

Розвиток співочого голосу - важливий процес у формуванні музичної культури школяра. Постановка дитячого голосу пов'язана з розвитком вокальних навичок (звукоутворення, співоче дихання, артикуляція), вдосконаленням

якостей звучання голосу (тембр, діапазон, інтонація, дикція, гучність). Поставлений голос володіє широким діапазоном, тривалістю дихання, яскравістю і виражальними можливостями. Завдяки постановці голос здатний досягати великої сили звучання при найменших м'язових витратах. А дитячий голос потребує правильного налаштуванні, вмілої постановці і дбайливого його охорони. Правильний спів супроводжується у дітей відчуттями свободи, комфорту, емоційного підйому, що сприяє формуванню позитивного ставлення до предмету і вокального мистецтва.

Самостійні ж заняття дітей при навчанні вокального мистецтва вимагають особливих умінь і навичок. Це пов'язано з тим, що дитина повинна самостійно контролювати процес голосоутворення. Самоконтроль в процесі співу ми розглядаємо як здатність до регуляції сенсорних процесів, що включають у дію поєднання тих чи інших аналізаторів. Комплекс способів самоконтролю склали слуховий, м'язовий, вібраційний, зоровий аналізатори. [17, 18, 19]. Володіння різними способами вокального самоконтролю необхідне при навчанні сольного і ансамблевого співу, особливо в процесі самостійної роботи учня.

Однак, на початковому етапі навчання співу, самоконтроль ще не розвинений, відчуття власного співу часто бувають оманливі, м'язові відчуття не підпорядковані свідомості повністю, а резонаторні відчуття початківцям вокалістам не знайомі. Найбільш усвідомленими вважаються слухові відчуття, але на них впливають акустичні умови. Акустичні фактори при співі в хорі, ансамблі, дуеті, сольному виконанні різні. Крім того, у початківців співаків можуть бути не розвинені слухові уявлення звукового еталону. Отже, для освоєння вокальних навичок і видів самоконтролю починаючому вокалісту необхідний педагог, який буде координувати його самостійну діяльність.

У статті «Слуховий і м'язовий самоконтроль в процесі мовного і співочого звукоутворення» [17] авторами розглянуті особливості різних видів самоконтролю при голосоутворення. Вони відзначають, що «Оволодіння вокально-мовної культурою, співочим майстерністю і сценічною мовою багато в чому залежить від анатомо-фізіологічних особливостей окремого індивіда, від наявності вироблених різноманітних рухових навичок, а також від вдосконалення здатності до координації між різними аналізаторами. Педагог, впливаючи через органи чуття на нервову систему учня, прагне виробити цю координацію ». В результаті робиться важливий висновок, що «показником правильної координації є естетичний і гігієнічний результат» [17, с. 101].

Початківці вокалісти не завжди володіють уміннями і навичками самостійної роботи, що протікає без безпосереднього керівництва педагога.

Виникає необхідність створення науково і методично організованою системи самостійних домашніх занять і алгоритму самостійної діяльності вокалістів.

У зв'язку з цим метою нашої роботи є теоретичне обґрунтування, розробка технології формування навичок самостійної роботи у початківців вокалістів.

Проблема самостійної роботи учнів є однією з найважливіших проблем в педагогіці. Вона цікавила античних філософів і мислителів (Аристотеля, Сократа, Плутарха, Квинтиллиана), середньовічних вчених (Ф. Рабле, М. Монтеня, Т. Мора), найбільших педагогів-гуманістів (Я. А. Коменського, А. Дістервега), вітчизняних педагогів і громадських діячів (В. Г. Белінського, А. І. Герцена, Л. Н. Толстого, К. Д. Ушинського, Н. Г. Чернишевського та ін.). Чеський педагог-гуманіст, письменник, основоположник наукової педагогіки Я. А. Коменський займався розробкою організаційно-практичних питань залучення школярів в самостійну діяльність. Предметом теоретичного обґрунтування основного положення проблеми самостійної роботи він вважав викладання, діяльність вчителя без глибокого дослідження і аналізу діяльності учня.

Російський письменник і педагог 2-ї половини XIX століття Л. Н. Толстой при навчанні враховував життєвий досвід дитини, надавав йому максимальну свободу в діях на основі самостійної роботи як засобу розвитку творчих сил і здібностей учня. Л. Н. Толстой підкреслював роль особистого досвіду учня, навколишнього його середовища, звідки дитина черпає необхідні відомості для того, щоб включитися в діяльність.

Загальна характеристика самостійної діяльності учнів в загальноосвітній школі дана в роботах Е. Я. Голанта, Б. П. Єсипова, Л. В. Жар, П. І. Підкасистого та інших. Питання самостійної роботи в музичній педагогіці зачіпали Л. Г. Арчажникова, Г. Г. Нейгауз, Г. М. Ципін та ін. Самостійна робота учнів розглядалася ними як проблема самостійності і пов'язувалася з творчим характером музичної діяльності.

Існують дисертаційні дослідження по самостійності учнів С. Н. Гайдай (2004), Н. А. Горлінській (2003), С. І. Ніщетовой (2012), П. А. Хазанова (1996), присвячені проблемі формування та розвитку самостійної роботи у студентів вищої школи по класу скрипки, фортепіано, в процесі оволодіння навичками виконавської майстерності. У педагогіці вокальної освіти питання самостійної роботи розглядаються рідко, це пов'язано з труднощами здійснення слухового самоконтролю під час співу. Вченими і педагогами-практиками вівся пошук використання при навчанні різних видів самоконтролю. У дисертаційному дослідженні Л. В. Чернової (1990) розглянута можливість використання різних

видів вокального самоконтролю (слухового, зорового, вібраційного, м'язового) в процесі навчання дітей співу [61]. Можливість вокально-слухового самоконтролю при навчанні дорослих співаків, студентів музичних факультетів, вивчався М. А. Павлової (2002). Вона вважає, що «вокально-слуховий самоконтроль - уміння, що дозволяє студентам контролювати спів на рівні відчуттів, відповідних професійним вимогам академічної школи сольного співу: чути і коригувати вокальні помилки і спів ..., відшукувати способи в вирішенні професійних завдань і активізувати самостійність у виконавській роботі над твором»[41].

З появою сучасних комп'ютерних технологій і цифрового запису розкриваються нові можливості використання більш досконалих засобів самоконтролю і організації самостійної роботи учнів за допомогою комп'ютера, аудіо та відеозаписи. Відкриття електромагнетизму і створення на його основі пристроїв, що відтворюють звук за допомогою електрики (1832 р П. Л. Шилінг), записуючих звук (1877 р Т. А. Едісон і Ш. Кро) і передають його на відстань (1874 м, Е. Грей) багато в чому визначило перебіг розвитку музичної культури і педагогіки. За допомогою цих пристроїв, Тембр, тривалість).

Завдяки вдосконаленню цифрових пристроїв музичне звучання знайшло нові комунікативні, акустичні можливості, пов'язані з його фіксацією, зберіганням, тиражуванням та відтворенням якісного звуку в будь-якій акустичній середовищі. За допомогою найпростішої відеокамери, яка є в сучасних електронних пристроях: фотоапараті, стільниковому телефоні, смартфоні, планшеті, цифрової відеокамери, учень може записувати власне виконання вокального твору і самостійно аналізувати його звучання. Професор І. М. Красильников в книзі «Електронне музична творчість» описує зростаючий інтерес в мистецькій освіті до комп'ютерних технологій: «Широка затребуваність в сучасному суспільстві музики, пов'язаної з Електроакустика та електронікою, поширення музичної творчості на основі цифрового інструментарію як в професійному мистецтві, так і в середовищі музикантів-аматорів, в тому числі дітей, робить актуальною розробку теорії і методики музичного навчання на даній основі в системі художньої освіти»[7, с. 262].

Існують різні думки педагогів-музикантів щодо необхідності навчання початківців вокалістів навичкам самостійної роботи. Деякі педагоги-вокалісти вважають, що заняття без допомоги вчителя нерідко порушують придбані раніше навички. На початковому етапі навчання сольного і ансамблевого співу у вокалістів самоконтроль ще не розвинений, відчуття власного співу частина оманливих, м'язові відчуття не підпорядковані повністю свідомості, а резонаторні

відчуття малознайомі. У цьому випадку потрібна допомога педагога. Тому навіть співакам-професіоналам перед відповідальними виступами радять звертатися за допомогою до вокальних педагогів.

Російський співак і педагог І. П. Прянишников в своїй книзі «Поради навчаються співу» писав про самостійну роботу: «У цьому творі я не пропоную нової самостійної школи або нової методи ... не пропоную також керівництва, за яким бажаючи вчитися співати могли б самостійно досягти цього мистецтва, так як ніякі школи, ніякі писані керівництва, ніякі збірники вправ не вивчать співати без допомоги досвідченого вчителя »[13, с. 10]. Г. Панофка - відомий співак, педагог, автор популярних вокалізів в своїй книзі «Мистецтво співу» - говорить про методику співу і ролі педагога в вокальному навчанні: «Потрібно було написати стільки методик співу, скільки є учнів, від хорошого педагога співу потрібно така спостережливість, інтуїція, які допомогли б йому розкрити здібності, характер учнів і шлях, по якому належить повести кожного з них »[12, с. 3].

Інші педагоги, навпаки, рекомендують самостійні заняття академічним співом без безпосередньої участі педагога. Професор музичного факультету МПГУ А. Г. Менабені в навчальному посібнику для студентів педагогічних інститутів «Методика навчання сольного співу» звертає увагу на те, що «успішне навчання сольного співу немислимо без активності учня, тобто вольового, цілеспрямованого і свідомого виконання всіх тих дій, які необхідні для оволодіння вокальними навичками. Це якість у значній мірі залежить від самого учня, але його прояву сприяють і умови заняття, і методика проведення уроку, які створюються педагогом. Самостійна діяльність сприяє розвитку високої активності »[32 с. 250].

З появою комп'ютерних технологій, звукозаписної і звукопідсилювальної техніки в сучасному світі з'явилися самовчителі по вокальному мистецтву (відео- та аудіо-самовчителі, Інтернет-уроки), які допомагають самостійно навчитися співати [19]. Існують практичні посібники по джазовому вокалу для початківців вокалістів з музичними прикладами на СБ-дисках [19]. Незважаючи на велику кількість самовчителів, відео-курсів і інтернет-уроків, юним вокалістам не вдається освоїти техніку постановки голосу самостійно, без наставника, і батьки звертаються за допомогою до педагогів з вокалу, репетиторів, викладачам зі сценічного мовлення, щоб поставити голос дитині. У сучасній музичній школі або в будинку творчості урок вокалу викладається один раз в тиждень, рідко два рази в тиждень, цього не достатньо для формування вокальних навичок і розвитку вокального слуху.

В основі технології формування навичок самостійної роботи початківців вокалістів лежать творчі завдання з використанням фонограм і музично-комп'ютерних технологій.

Ми використовуємо в педагогічному процесі фонограму - звукову цифровий запис, збережену на компакт-диску або флеш-карті. Технологія формування навичок самостійної роботи включає творчі завдання із застосуванням естрадних фонограм «плюс» (з голосом соліста) і фонограм «мінус» (без голосу соліста). Учні даються завдання:

1) самостійно вибрати фонограму пісні «мінус», транспонувати її в зручну тональність, вивчити напам'ять текст і мелодію пісні, виконати пісню на шкільному концерті;

2) записати власне виконання пісні на диктофон або відеокамеру, проаналізувати звучання. При роботі над розвитком і вдосконаленням вокальних здібностей велике значення має для співака вміння правильно уявити звучання власного голосу і оцінити себе. Основною метою цього завдання є самоконтроль і самоаналіз власного виконання. Хорошим засобом, що дозволяє учневі відстежити звучання голосу і переконалися в своїх помилках, є прослуховування аудіозаписів власного голосу. Диктофонний контроль (аудіоконтроль) може бути корисний не тільки початківцю вокалісту, а й будь-якому досвідченому співакові, який прагне домогтися максимальної виразності виконання.

3) скласти з вокальних творів, фонограм «плюс» концертну тематичну програму з використанням звукових еталонів. Основною метою цього практичного завдання є тренування слухового сприйняття. Учень самостійно прослуховує звукові еталони різних співочих манер (естрадної, народної, академічної), аналізує їх, пояснює різницю в характеристиках звуку і становить програму на певну тему. Рекомендується включити в програму виконання солістів, дуетів, ансамблів, хорів. Пропоновані теми: «Великий День Перемоги», «Музика 70-х років», «Музика 80-х років», «Світові хіти поп музики», «Музика мого народу», «100 кращих опер», «Російський шлягер», «зарубіжний шлягер» та інші. На завершення, вийшла фонохрестоматії записати на CD-диск, створити обкладинку диска;

4) створити презентацію Power Point з використанням аудіо та відеозаписи, фонограми, фотографій і тексту на теми «Опера», «Оперета», «Мюзикл», «Рок-опера», «Джаз».

Технологія формування навичок самостійної роботи для початківців вокалістів включає кілька етапів:

- 1) інтонаційно-слуховий етап,
- 2) етап взаємодії вокаліста з педагогом,
- 3) етап самостійної роботи вокаліста за комп'ютером,
- 4) етап самостійної роботи вокаліста з однокласниками.

Для експерименту нами обрані самостійні роботи творчого характеру, оскільки вони включають в себе наступні

типи робіт - самостійна робота за зразком, тренінгові, реконструктивні

- самостійна робота за зразком, сутність якої полягає в слуханні і разучиванні пісні по наслідуванню;

- тренінгові - відпрацювання окремих виконавських прийомів, технічних труднощів (самостійна робота над інтонацією, артикуляцією, диханням), навичок виконання вокального твору, вокальні вправи, виспівування, артикуляційна гімнастика;

- реконструктивні - вокальна імпровізація, самостійні зміни характеру теми відповідно до заданих варіантами акомпанементу. На підставі нотного тексту і гармонійного плану варіанти вокаліст повинен реконструювати тему для різних варіантів виконання її з інструментальним супроводом (фортепіано, оркестр) або записаної на фонограмі. Особливе значення цей тип самостійної роботи має для навчання естрадних та джазових вокалістів, які виконують сучасну музику;

- творчі - самостійний вибір вокального твору, розучування, виконання його під фонограму, під власний акомпанемент, а cappella.

При організації експериментальних занять у дитячій школі мистецтв, в контрольній та експериментальній групах, на вивчення вокального твору відводилося кілька занять. Зміст і структура їх були однакові, тільки в експериментальних групах, на відміну від контрольних, які навчаються систематично працювали з фонограмою на заняттях і вдома, що істотно змінювало характер їх навчальної діяльності. У них вироблявся наступний алгоритм дій:

- підбір пісні для самостійного розучування (вибрати для вокального виконання один з варіантів акомпанементу; підібрати зручну тональність; обґрунтувати вибір);

- підбір фонограми в мережі Інтернет (плюс і мінус);

- визначити задум і особливості вокальної композиції:

- а) проаналізувати нотний текст, мелодію (вокальну рядок), акомпанемент;

- б) проаналізувати акомпанемент фонограми, знайти відмінності нотного тексту від фонограми;

- в) визначити зміст, загальний характер пісні;

- г) проаналізувати композиційну будову пісні: вступ, куплети, програші, коду;

- намітити етапи і способи роботи над вокальним твором;

- показ результатів самостійної роботи на заняттях, на заліковій концерті.

В експериментальній групі вокалісти були поставлені в проблемну ситуацію і розучували пісню на підставі алгоритму, запропонованого викладачем, без безпосередньої допомоги. Педагог давав розгорнуту інструкцію по вибору і розучування вокального твору. У контрольній групі учні працювали без використання комп'ютерних технологій, мережі Інтернет і фонограм, навчальна діяльність вокалістів протікала без допомоги педагога.

Відмінною особливістю проведення занять в експериментальній групі, по відношенню до контрольної, стало включення в навчальний процес самостійної роботи з фонограмою і музично-комп'ютерними технологіями. Систематичне використання їх на кожному занятті і вдома привчило вокалістів працювати більш активно і зосереджено, що позначилося на результатах їх діяльності. У процесі навчання вони виконували цілий комплекс самостійних робіт від першого до четвертого типу, проходили шлях від відтворення до творчих робіт. Отже, формування навичок самостійної роботи дітей-вокалістів відбувається ефективно при використанні фонограм, сучасних комп'ютерних технологій і освітніх Інтернет-ресурсів.

2.2. Організація самостійної роботи студентів з предмету «Вокальна майстерність» та «Сольний спів».

Самостійна робота студентів є невід'ємною частиною навчального процесу у ВНЗ, яка займає вагоме місце у становленні кваліфікованого спеціаліста, розвитку його фахових якостей для майбутньої творчої діяльності. Навчання співу, як усякий педагогічний процес тісно пов'язане із сприйняттям, розумовою діяльністю, запам'ятовуванням та аналізом отриманої інформації, що дозволяє розглядати його в загальнопедагогічній структурі навчально-виховної роботи у вищій школі.

Проблема комплектування змісту вокального навчання тісно пов'язується із специфікою самого співацького процесу, засвоєння якого відбувається в комплексі (як теоретичних знань, так і практичних умінь і навичок). Пояснюється це тим, що теоретичні знання з вокальної педагогіки і педагогічний досвід використання навчальних дій як механізмів педагогічного керування функціональною роботою голосотвірних органів перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємозалежності. Такий процес засвоєння знань, умінь і навичок є властивим для чуттєво-емоційної сфери людини, яка характеризується *трирівневою структурою перебігу психічних процесів* сприйняття - підсвідомого, раціонального і духовного (Дж. Лаурі-Вольпі).

У вокальній педагогіці навчання співу розглядається як процес опанування основними механізмами голосотворення: акустичними (дзвінкість, гучність, вібрато, обертоновий та формантний склад звука, імпеданс тощо); фізіологічними (дихання, рухливість голосу, нервово-м'язовий комплекс вокальної моторики), психолого-педагогічними (емоційність сприйняття і відтворення музичного образу у співі, усвідомлене керування голосоведінням, методи розвитку голосової функції у дітей та дорослих). В комплексі вони становлять структуру *специфічних професійних механізмів голосотворення*, на яких ґрунтується процес формування голосу співака і за допомогою яких розвивається «високий співацький інтелект, глибоке інтелектуально-емоційне усвідомлення співаком суті співу як засобу вираження найвищого духовного світу людини» (В. П. Морозов).

Рівень засвоєння студентом потрібних знань залежить від його науково-теоретичної підготовки, сформованості різноманітних вібраційних, резонаційних, м'язових, акустичних тощо відчуттів, а також, від якості сформованості слухового контролю та аналітичного сприйняття якісних показників голосу, що вкупі визначають кваліфікаційну базову підготовку і його готовність до професійної виконавської та педагогічної діяльності, збагаченої природним талантом та здібностями кожного зокрема.

Отже, систематична і наполеглива праця студента у процесі виконання навчальних завдань характеризує не тільки його працездатність, а й свідоме

ставлення до майбутньої професії, зацікавленість і потребу удосконалення набутих знань, умінь і навичок.

До самостійної роботи студента належать:

1. Вивчення нотного і літературного тексту вокального твору (мелодичний та метро-ритмічний малюнок, слова, динамічні відтінки, фразування тощо);
2. Ознайомлення з життєвим і творчим шляхом композитора (епоха, особливості вокальної мови, стильові особливості, специфіка виразових засобів тощо);
3. Опрацювання оперних лібрето (в процесі вивчення арій та концертних номерів з оперної творчості композиторів);
4. Слухання записів видатних майстрів вокалу;
5. Транспонування пісень та солоспівів (при необхідності) у потрібну і зручну тональність;
6. Ознайомлення з фортепіанним супроводом вокального твору (пісні) та характером нотографії акомпанементу;
7. Формування власної фонотеки та бібліотеки з відповідною музичною і навчально-методичною літературою;
8. Участь у концертному житті (ВНЗ, міста, відвідування концертів, музичних вистав, курсових академічних концертів та іспитів);
9. Усунення недоліків звукоутворення та вад мовлення, пов'язаних з навчальним процесом у класі вокалу (згідно завдань педагога);
10. Дотримування правил особистої гігієни і охорони голосу, співацького режиму та профілактики захворювань голосового апарата;
11. Опрацювання рекомендованої основної та додаткової навчально-методичної літератури.

Початковий етап навчання вимагає від студента уміння зосереджувати увагу на основних віхах навчально-виховного процесу - пристосування до специфіки діяльності вищої школи, модульної системи викладу основного матеріалу, диференціювання фахових дисциплін (на групові та індивідуальні), навичок роботи з літературою та бібліотечними фондами, порядком звітності та контролю (заліки, іспити, академічні концерти, контрольні рубежі тощо). Тому, самостійна робота студентів 1 та 2-го курсів вимагає посиленого контролю педагога з фаху, більшої конкретизації навчальних завдань (з чітким поділом часу, відведеного на опанування теми заняття і засвоєння тої чи іншої співацької навички (дихання; вібраційних, м'язових, акустичних, емоційно-тілесних відчуттів; роботи резонаційних порожнин, артикуляції, дикційних навичок, виразності і яскравості звукоутворення тощо).

Індивідуально-практична форма занять з предмету «Сольний спів» та «Камерний спів» в цей період вирізняється налагодженням взаємозв'язку і взаєморозуміння між педагогом і студентом, створенням творчої атмосфери у вокальному класі з прогнозуванням подальшої навчально-методичної роботи, пов'язаної з добором репертуару, тематикою теоретичної інформації, характером спілкування та психологічним типом мислення студента (репродуктивним, аналітичним, творчим тощо), його темпераментом, працездатністю і наполегливістю у подоланні недоліків.

У зв'язку з цим, питання самостійної роботи студентів на 1-му та 2-му курсах стосуватимуться, насамперед:

- Формування свідомого ставлення до процесу навчання співу;
- Усвідомлення таких понять, як: діапазон голосу, регістри, резонування, типи і види дихання, артикуляція і дикція (в «робочому» діапазоні);
- Розвитку чуттєво-емоційної сфери вокального мистецтва через відчуття: вібраційні, м'язові, акустичні, фонетичні, тактильні та ін., як основи так званої «вокально-тілесної схеми» звукоутворення(на вокальних вправах);
- Аналітичного ставлення до процесу звукоутворення через уміння аналізувати якісні характеристики власного співу, вирізнити недоліки;
- Самостійного вивчення нотного і літературного тексту вокальних творів;
- Систематичного слухання записів (і живого виконання) майстрів вокалу;

Кількість навчальних годин, відведених на той чи інший вид роботи, завжди визначатиметься педагогом-вокалістом в індивідуальному порядку, в залежності від навчальних можливостей і співацьких здібностей студента та задуму педагога, оскільки індивідуально-практичний вид навчання дозволяє враховувати різну базову музична підготовка (ДМШ, коледж, училище, з попередньою вокальною освітою чи без неї, проте, з добрими вокальними даними), що дає можливість йому спрямувати підготовку в потрібне русло.

На старших (3, 4) курсах самостійна робота стосується засвоєння стійких практичних знань, умінь і навичок та теоретично-інформаційного матеріалу, набутих за попередні роки навчання у вокальних класах, що вже відповідають конкретному професійному рівневі кваліфікації молодого фахівця. В цей період контроль педагога-вокаліста набуває якості творчого спілкування зі студентом, яка передбачає:

- Удосконалення вокально-технічних навичок (рухливості голосу, однорідності тембрового забарвлення звука впродовж всього діапазону,

динамічного діапазону голосу, виразності і яскравості звучання тощо), опрацьовуваних в класі з педагогом-вокалістом (на вправах і творах);

- Опанування професійною термінологією психотехніки співака (явища імпедансу, формантного складу звуку, видів атаки звуку, резонування голосу, примарної зони голосу, положення гортані в співі і ролі діафрагми, вокальної орфоепії тощо), як у вокальному класі, так і в процесі самостійної роботи з навчально-методичною літературою;

- Ознайомлення з нейро-фізіологією співацького процесу (-вібро, -баро,-пропріорецепцією голосотворення, особливостями вокально-моторного слуху, носо-зубним резонансом і т.п.) в практичному і теоретичному розумінні (на вправах і творах);

- Розвиток навичок самоудосконалення та самоконтролю студента в процесі виконання вокально-навчальних завдань на заняттях (пов'язаних з самостійною підготовкою студента до концертної діяльності - розспівування на вправах і поспівках, вивчення вокальних творів), творчого підходу до навчання, опрацювання додаткової науково-пізнавальної літератури, обговорення почутих концертних виступів, підготовки рефератів і курсових робіт;

Самостійна робота на цьому етапі навчання передбачає інтелектуальний розвиток співака і його творчих можливостей до здійснення широкого спектру музичної діяльності як у вокально-виконавській, так і організаційній та педагогічній сфері, що вкупі з низкою інших спеціальних навчальних дисциплін вокального циклу («Основи вокальної методики», «Оперний клас») дозволяють сформувати цілісну структуру підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Рекомендована література спрямована на розвиток ерудиції майбутніх спеціалістів-вокалістів, формування науково-педагогічної орієнтації студентів щодо новітніх наукових досягнень в галузі вокального мистецтва, новаційного підходу педагогів-практиків до сучасної співацької культури, опрацювання якої може здійснюватися як у вокальному класі, так і в самостійній роботі студента, в т. ч. і для підготовки рефератів, курсових та дипломних робіт.

2.3. Формування вокально-виконавської культури у студентів в процесі освоєння ними навчальної фахової дисципліни «Постановка голосу».

Необхідність модернізації системи вищої освіти в логіці культурологічного підходу обумовлена потребою сучасного українського суспільства в підготовці фахівців, що володіють високим рівнем загальної і професійної культури. У зв'язку з цим зростають вимоги до професійної

вузівської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, до його музично-педагогічної культури, складовою якої виступає вокально-виконавська культура.

Вокально-виконавську культуру вчителя музичного мистецтва ми розуміємо як інтегративну якість особистості, що містить в собі ціннісне ставлення до спадщини людства в області різних видів співочої діяльності, компетентність в сфері вокальної педагогіки, власне вокально-виконавську майстерність, а також творчу активність в вокально- педагогічній діяльності.

У науково- методичній літературі специфіка вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів розглядалась в різних аспектах: методика співу з позицій професійного виконавства (Л. Дмитрієв, М. Микиша, В. Морозов та ін.); досліджувались питання вокально-виконавської підготовки майбутніх вчителів музики у ВНЗ (О. Баженова, К. Барвінська, В. Ємельянов, О. Плеханова та ін.) та питання оволодіння вокально-виконавською технікою (Н. Гребенюк, К. Матвєєва, А. Менабені).

Проблемам розвитку співацького голосу і вокально-естетичного виховання школярів присвячені праці Д. Огороднова, Г. Струве, Г. Стулової, Т. Шастіної, Ю. Юцевич та ін. Дослідження сучасних педагогів (В. Антонюк, К. Судаков, Г. Малярєнко) і психологів (Л. Бочкарьов, І. Калмиков, Г. Шпет) підкреслюють, що саме вокальна культура вже на ранніх етапах розвитку особистості суттєво впливає на формування свідомості, мислення, почуттів і відчуттів, оскільки мозок людини природно сприймає спів з моменту народження.

Особливий характер набуває вокально- виконавська культура в діяльності вчителя музики, що проявляється в інтеграції його виконавських і педагогічних якостей. Це складний, багатогранний процес, в якому музичні, художні, артистичні здібності допомагають здійсненню творчої педагогічної діяльності.

Відповідно сучасним вимогам музичної освіти, музично-виконавській, зокрема вокально- виконавській підготовці приділяється значна увага в структурі професійних компетенцій педагога- музиканта. Серед вимог до вокальної підготовки фахівців, що містять формування необхідних вокально-педагогічних знань і умінь для постановки академічної манери виконання, знання об'єктивних закономірностей співочого голосоутворення і основ вокальної методики, особливостей розвитку дитячих голосів і принципів їх охорони, володіння методикою роботи з дитячими голосами, є ще одна актуальна вимога - володіння вокальною культурою виконання. [10, с. 42].

Видатні педагоги-музиканти (О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Д. Кабалевский і ін.) відзначали, що володіння навичками виконавської

діяльності є неодмінною умовою професійної підготовки педагога-музиканта. Ними особливо підкреслювалось, що в рішенні музично-виховних і освітніх завдань виконавська діяльність вчителя мистецьких дисциплін повинна виступати в єдності з педагогічною складовою. Саме в педагогічній спрямованості вчені бачать особливості музично- виконавської діяльності педагога-музиканта, яка передбачає: орієнтацію на дитячу аудиторію; прагнення захопити дітей музикою на основі власного музикування; залучення учнів до спільної виконавської діяльності; пробудження їх творчих здібностей, уяви, асоціативного мислення та ін. [1, с. 162].

Вокально-виконавська культура у студентів спеціальності «Музичне мистецтво» формується в процесі освоєння ними різних навчальних фахових дисциплін. Особлива роль належить різним видам співочої діяльності – сольному, ансамблевому, хоровому співу, а також співу в процесі проходження педагогічної практики в школі при роботі з дитячими голосами.

Загальновизнаним є той факт, що спів – найбільш поширений і один з найдоступніших видів виконавської діяльності. Однак, не дивлячись на легкість і доступність даного виду музичної діяльності, мистецтво співу опановують не всі. Це пов'язано з тим, що процес постановки голосу здійснюється на протязі тривалого періоду, вимагає формування уявлень про еталонне звучання співочого голосу, освоєння комплексу певних умінь і навичок.

З плином часу в різних країнах під впливом об'єктивних і суб'єктивних причин еталон звучання голосу, як у сольному, так і в хоровому співі змінювався. Функціональний розподіл музичного мистецтва призвів до формування народної, естрадної та академічної манери співу. Відповідність співочого звуку виконавця певної традиції і манері співу складає суть вокальної культури співака.

Вслід за виконавством змінювалися і методи навчання співу. Кожна вокальна школа, пройшовши свій історичний шлях, формувалася на основі загальної та музичної культури нації, під впливом фонетики рідної мови, що знаходило відображення в різних підходах до методики постановки голосу. Практичний досвід доводить, що не тільки той педагог-музикант зможе зацікавити учнів до вокального мистецтва, хто сам володіє професійними вокальними навичками, добре поставленим співочим голосом, а й той, хто озброєний науково- методичними та історико-педагогічними знаннями. При цьому важливу роль в підготовці педагога- музиканта відіграє набуття знань про вокально- педагогічну і виконавську культуру минулого. Актуальним, на наш погляд, є висловлювання дослідника в області вокального мистецтва І. Назаренко: «У будь-якому мистецтві, в тому числі і в співочому, правильний

розвиток практики без знання історії та належної розробки теорії неможливий» [36, с. 18].

В Україні формування високої виконавської культури майбутнього педагога-музиканта неможливе без залучення народних вокально-виконавських традицій, з яких переважно складалася музична культура минулого в процесі послідовної передачі від покоління до покоління морально-естетичного і художнього досвіду.

Формування вокально-виконавської культури як важливого компонента професійно-педагогічної культури педагога-музиканта пов'язане не тільки з професійними знаннями, вміннями і навичками, які студент набуває в класі сольного співу, роботі над репертуаром, але й з індивідуальними особливостями, що є пріоритетними складовими його професійних та загальнокультурних якостей [8, с. 18].

Професія педагога-музиканта складна і багатогранна. Щоб пробудити в дітях любов до музики, навчити їх відчувати і цінувати її красу, вміти розвивати музичні і творчі здібності учнів, педагог-музикант потребує наявності певних професійних і особистісних якостей [10, с. 179].

Аналіз вокально-виконавської практики в навчальному процесі майбутнього педагога-музиканта дозволяє виділити наступні якості, що характеризують його вокально-виконавську культуру: музикальність, що містить художнє втілення, чисте інтонування, художній смак; сукупність вокально-виконавських знань, умінь і навичок, що сприяють досягненню єдності інтонаційно-образного сприйняття, відтворення вокального твору відповідно характеру, стилю і жанру; креативність - ставлення до виконавства як до творчого процесу, як особливе вміння виконувати, інтерпретувати, переживати музику, наповнювати твори особистісним змістом; артистизм, що містить образне мислення, спостережливість, вміння володіти своїм тілом, мовну виразність; особистісна професійна позиція – яскраво виражене і обґрунтоване ставлення до вокально-виконавської та педагогічної діяльності [45, с. 179].

Для формування високого рівня вокально-виконавської культури майбутнього педагога-музиканта необхідне рішення таких педагогічних завдань, як:

- розвиток індивідуальних особливостей, що складають пріоритетні професійні якості майбутнього педагога-музиканта в галузі вокального виконавства;

- озброєння майбутніх педагогів-музикантів теоретичними знаннями і практичними вміннями, необхідними для успішного розкву їх вокально-виконавської культури;

- виховання готовності майбутніх педагогов- музикантів до процесу формування вокально- виконавської культури у дітей;

- організація активної діяльності студента в сфері вокально-виконавської творчості в процесі аудиторної та позааудиторної роботи.

Педагог-музикант як особистість і професіонал розвивається в ході навчання, виховання, виконавської і педагогічної практики. Отже, процес формування вокально-виконавської культури майбутніх педагогів-музикантів може бути успішним і ефективним, якщо в процесі навчання будуть реалізовані наступні педагогічні умови:

- педагогічний супровід фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта предметами вокально-виконавського циклу: «клас постановки голосу», «клас вокального ансамблю», «клас естрадного співу», «клас народного співу», що містять комплекс практичних завдань, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, матеріали діагностики якості вокально-виконавської підготовки;

- посилення етнопедагогічної спрямованості змісту вокальної підготовки майбутнього вчителя музики шляхом збагачення навчальних дисциплін матеріалами, що розкривають українські співочі традиції, розробки відповідного дидактичного супроводу – спецкурсу «Основи українського традиційного вокального виконавства»;

- розробка і впровадження в освітній процес майбутнього педагога-музиканта навчально- методичних комплексів дисциплін: «Історія і педагогіка вокального виконавства», «Основи традиційного вокального виконавства», «Методика вокальної роботи», що, на нашу думку, мають високий педагогічний потенціал для формування вокально-виконавської культури майбутнього фахівця [35, с.52];

- інтеграція аудиторної і позааудиторної навчальної, нормативної і самостійної, концертно- практичної діяльності студентів, що спрямована на формування професійних вокально-виконавських компетенцій майбутнього педагога-музиканта. Як аудиторна, так і позааудиторна діяльність по формуванню вокально-виконавської культури майбутнього вчителя музичного мистецтва містить весь комплекс практичних, виховних, освітніх і розвиваючих цілей процесу навчання. Так, до видів позааудиторної роботи можна віднести залучення студентів до концертно-просвітницької діяльності в загальноосвітніх школах, проведення конкурсів та студентських олімпіад на краще виконання українських вокальних творів. Невід'ємною частиною позааудиторної роботи студентів є відвідування філармонійних концертів, прослуховування записів майстрів українського і світового вокального

мистецтва, відвідування майстер-класів, які формують у майбутніх фахівців навички вокальної роботи з учнями;

– використання моніторингу як засобу контролю динаміки формування вокально-виконавської культури майбутніх педагогов-музикантів. Моніторинг рівня розвитку вокально-виконавської культури майбутніх вчителів музичного мистецтва спрямований на визначення відповідності навчального процесу передбачуваному результату. Мета моніторингу – в системній діагностиці якісних і кількісних змін розвитку компонентів, що характеризують структуру і зміст вокально-виконавської культури майбутнього педагога-музиканта.

Отже, інтеграція загальнопедагогічних і спеціальних знань, умінь і навичок в єдиний комплекс музично-педагогічних здібностей майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає ретельного вивчення педагогічних підходів до їх розвитку. Вокально-виконавська культура є домінуючим компонентом в ансамблі виконавських якостей педагога-музиканта. Вокально-виконавські дисципліни (вокальний клас, диригування, вокальний ансамбль) передбачають подальшу реалізацію на практиці набутих умінь і навичок, що ґрунтуються на розвитку музичних, художніх, артистичних здібностей і допомагають здійсненню творчої педагогічної діяльності.

Формування вокально-виконавської культури як важливого компонента професійно-педагогічної культури педагога-музиканта можливе у безпосередній роботі перед аудиторією з концертними, виконавськими номерами, як лектора, музиканта-просвітителя, організатора й учасника колективного мистецького заходу.

На основі аналізу науково-педагогічної та спеціальної музичної літератури ми дійшли висновку, що одним із можливих вирішень проблеми формування вокально-виконавської культури майбутнього педагога-музиканта у вищому навчальному закладі може стати професійне навчання, що гармонійно поєднує педагогічну і вокальну підготовку, спрямоване на виховання творчої особистості майбутнього педагога-музиканта в творчих умовах, освітньому просторі, створеному у вузі.

2.4. Особливості процесу голосоутворення та розвиток вокальних навичок.

В умовах сучасного навчального процесу педагогічного вузу подальшої актуальності набуває самостійна робота студентів. На аудиторних заняттях з постановки голосу, як правило, найбільше уваги приділяється формуванню практичних вокальних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва, розвитку їх індивідуальної співацької техніки. Крім того, заняття з

постановки голосу націлені на набуття теоретико-методичних знань з питань особливостей голосоутворення, побудови голосового апарату учнів загальноосвітньої школи, формування співацького дихання, постановки дитячого голосу в умовах шкільного уроку музичного мистецтва. Тому, студентам для удосконалення вокальної підготовки необхідно самостійно поглиблювати знання з диригування та вокалу, що не завжди можливо через недостатність кількості навчальної літератури.

Важливим і ключовим завданням майбутніх учителів музичного мистецтва обов'язково знати про основні вокальні навички та будову голосового апарата школяра. Отже, що входить до основних вокальних навичок? На думку відомих практиків-вчителів до поняття "Вокальні навички" входять такі компоненти, як співацьке дихання, звукоутворення, артикуляція та інтонація.

Співацьке дихання. Співацьке дихання потребує набуття навичок безшумного вдиху, який відповідає характеру і темпу пісні. Брати дихання рекомендується через ніс. Правильне дихання під час співу є однією з умов хорошого вокального звуку. Існують різні типи вокального дихання, серед яких комбінований або нижньореберне діафрагмальне є найбільш визнаним сучасною вокальною педагогікою. Типовим недоліком школярів є поверхнєве неглибоке дихання з переважною участю верхньої частини грудної клітки. Зовні це виявляється в припіднятості плечей. Обов'язковою умовою правильного співацького дихання є збереження під час вдиху „установки вдиху" без різких і великих рухів грудної клітки під час вдиху і видиху. Під час вдиху повинні розширюватись лише нижні ребра. Постановку співацького дихання активізує відривистий спів (нон легато), але цей прийом можна використовувати тільки починаючи з другого класу. У першому класі вчитель звертає увагу, в основному, на те, щоб діти дихали спокійно, безшумно, розподіляли вдих до кінця слова або невеликої фрази. Співацьке дихання, як і звичайне, складається з двох моментів: вдиху і видиху, воно в 2 - 2,5 рази більше за звичайне. „Перебір" дихання є причиною напруженого, форсованого звучання голосу. Зайве повітря надмірно давить на зв'язки, що несе за собою неточну інтонацію. Учитель повинен звертати особливу увагу учнів на необхідність співати на „диханні". Необхідно довести, що чим менша сила звуку, тим більше треба затримувати дихання, показати різницю між тихим співом „на опорі" та „без опори", вчити співати ріапо на високій теситурі. Звукоутворення. Звук - одна з головних виконавських якостей, а його змістовне, соковите наповнення є наслідком систематичної праці. Навичка вільного ненапруженого звукоутворення має велике значення, бо напружений звук і форсований створює неприємне враження. 8 У молодших класах краще

співати у низхідному русі, без великих стрибків, у зоні примарних звуків, у спокійному темпі та ритмі. Поступово слід переходити до мелодії, де низхідний рух чергується з висхідним. Щоб забезпечити згладжування регістру, непомітний перехід від грудного регістру до змішаного, слід працювати над вирівнюванням звучання голосів по тембру на всьому діапазоні.

Артикуляція. Артикуляція під час співу великою мірою відрізняється від звичайної мови - вона значно активніша. При співі енергійніше працюють внутрішні артикуляційні органи (язик, глотка, м'яке піднебіння); причому робота артикуляційних органів під час співу відбувається уповільнено за рахунок розтягування голосних. Правильна вимова тексту має велике значення для якості співу. Навиків артикуляції, як і інших, можна набути спочатку на зручних звуках діапазону, у помірному темпі і спокійному ритмі. Головне правило вокальної артикуляції – швидке та чітке формування приголосних і максимальне протягування голосних. Це забезпечується активною роботою мускула

Інтонація. Уміння точно відтворювати висоту звуків, правильно інтонувати – одна з важливих умов співу. Інтонація в певній мірі залежить від того, як розвинений музичний слух, від уваги і володіння співацькими навичками. Основні методи роботи над інтонацією:

- попередній аналіз пісні, виділення складних місць в інтонаційному відношенні; ретельна робота над окремими 9 фразами, спів із назвами нот;
- чергувати спів класом з індивідуальним;
- спів з закритим ротом;
- спів у середньому темпі;
- метод транспонування: розучування складних інтонаційних місць в іншій, зручній тональності.

Необхідно з малих літ створити умови для формування основ вокальної культури. Важливо, щоб діти з раннього дитинства ставилися до музики не лише як до засобу веселощів, а як до значного явища духовної культури. Суспільство прагне зберегти і передати наступним поколінням духовні цінності, у тому числі і музичну спадщину. На основі переживання, усвідомлення кращих музичних творів дитина зближується з естетичним сприйняттям. Вона розвивається через пізнання культурної спадщини і повинна виховуватись так, щоб бути готовою її примножити. Міра впливу музики на особистість дитини і успішність її залучення до витоків музичної культури залежить від комплексу педагогічних умов і методів, від педагогічної майстерності, уваги батьків і зусиль суспільства, а також від рівня вокальних можливостей молодших школярів.

Отже, метою формування професійних компетенцій поряд з традиційними методами вокальної педагогіки (вправлення, вокалізація, сольфеджування, інтерпретація, імпровізація) варто широко впроваджувати інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка навчального процесу, моделювання видів вокальної діяльності, стимулювання художнього навчання, пролонгований художньо-виконавський тренінг, художньо-психологічна підтримка, регуляція волевих зусиль, активізація вокально-виконавської діяльності тощо. Отже, що таке будова голосового апарату?

2.5. Короткі відомості про гортань, її функції та будова. Голосовий апарат. Утворення звуку в гортані

Професійна діяльність будь-якого музиканта потребує не лише професійних навичок, а й знань і розуміння технології творчого процесу, його реальних складових. Актуальність теми визначається тим, що вона є важливою складовою розуміння акустичної будови голосу, яка передуює становленню професіонального співака на сцені.

Якщо ви професійно займаєтеся вокалом, вам просто необхідно знати будову вашого робочого апарату, хоча б у загальних рисах.

Знання скоротять ваш шлях до успіхів у вокалі. Точна інформація допоможе «відфільтрувати» відомості і не вірити всім порадам без розбору. До того ж, набагато легше зробити дію, спочатку докладно уявивши весь процес в голові. Якщо ви ніколи не навчалися співати або тільки починаєте, то, можливо, вам просто буде цікаво познайомитися з вокальними термінами, дізнатися для себе щось новеньке.

Весь голосовий апарат складається з 3-х відділів:

1. органи дихання (направляють повітря)
2. гортань (голосові зв'язки)
3. артикуляційний апарат (виробляє голосні і приголосні звуки) .
3. артикуляційний апарат (виробляє голосні і приголосні звуки) .

Органи дихання. Перше питання, яке задає людина, що бажає опанувати майстерністю вокалу – як навчитися співати? І з чого почати ? Перше, на що потрібно звернути увагу – це дихання. Якість вокалу безпосередньо залежить від правильно поставленого співочого дихання.

За дихання (якщо бути точним – за зовнішнє дихання) відповідають м'язи, що збільшують і зменшують обсяг грудної клітини, головним чином діафрагма та міжреберні м'язи, координовані нервовою системою.

Розглядаючи питання дихання в утворенні співочого звуку, перш за все слід відмітити, що робота дихального апарата під час мовної і співочої фонації тісно пов'язана з роботою гортані і артикуляційного апарату, що ізольований розгляд роботи дихального апарата в співі в значній мірі умовний. Голосовий апарат працює як єдине взаємопов'язане ціле. Всі його основні частини: дихання, гортань і артикуляційний апарат - в процесі здійснення вокальної функції взаємовпливають один на одного.

Однак, для того, щоб зрозуміти, як працює це взаємозв'язане ціле, слід розглянути окремо функцію окремих його відділів. Було б неправильно виділяти функцію однієї частини голосового апарата як основну і розглядати інші як другорядні. Співочий звук може сформуватися тільки тоді, коли всі частини голосового апарата функціонують повноцінно і скоординовано. В роботі голосового апарата можна виділити дві функції: функцію утворення звуку голосу, що виконується комплексом - гортань-дихання, і функцію трансформації цього звуку, що виконує артикуляційний апарат.

Гортань і дихання в результаті своєї роботи утворює звук співочого голосу, звук відповідної висоти, сили і, частково, тембру. Тут народжується основні відмінності якості співочого голосу, як вібратор, його металічний, дзвінкий відтінок - висока співоча форманта.

Основною функцією артикуляційний органів, так званої надставної трубки (ротоглоткового каналу) являється формування із цього первинного звуку гортані звуків мови - голосних і приголосних, а також виведення звукової енергії в зовнішній простір і створення відповідно ступені імпедансу системи гортані - дихання. Функція гортані і функція дихання настільки тісно зв'язані між собою в процесі звукоутворення, що неможливо розглядати одну із них без врахування другої. Адже перепорою, що перешкоджає свободному виходу дихання, в процесі звукоутворення являється голосова щілина. В коливанні голосових зв'язок під час утворення звуку бере участь дихальний потік.

Тому, говорячи про роботу дихання в співі, слід при цьому мати на увазі і роботу гортані, так, як, говорячи про роботу гортані в співі, будемо думати про взаємозв'язок нею роботи дихання.

Якщо уважно приглянутися, як користуються диханням відомі професійні співаки, то можна відмітити надзвичайну різноманітність видимих дихальних рухів. Такою ж різноманітністю відрізняється об'єктні відчуття, що супроводжують роботу дихання і судження співаків про техніку і роль дихання в співі. На основі цього можна замітити надзвичайну різноманітність по відношенню включення в роботу дихання грудної клітки під час співу

відомих співаків. Крім того є розходження і щодо кількості набраного повітря, а також відносно проблеми дихання взагалі.

Звичайно, всі співаки визнають необхідність дихання в співі, вміння його розподіляти на музичні фрази. Але у одних було уявлення про дихання як про ведучий фактор процесу звукоутворення, а інші не надавали йому такого значення. Різні відношення до питання дихання, природньо: переходить і в класи співу, коли співаки розпочинають педагогічну діяльність.

Деякі педагоги не вважають доцільним спеціально набирати дихання для співу, а рекомендують лише добре видихнути перед вдихом. При цьому дихання само ввійде в легені в тій кількості, в якій необхідно. Таким чином співак привчається користуватися зовсім скромною кількістю дихання.

Що стосується типів співочого дихання, то і тут ми зустрічаємось з різноманітністю суджень. Одні вважають, що під час співу груди повинні бути підняті, добре розвернені, а живіт втягнений, інші говорять, що вдихати слід вниз, в живіт, а потім перевести дихання в груди, а живіт підібрати; треті рекомендують робити вдих в боки; четверті - в спину; п'яті - тільки в живіт, виключаючи груди з руху, шості - користуватись тільки нижньочеревним диханням, а ще деякі говорять про необхідність дихати тазовою діафрагмою. Весь цей різнобій знайшов своє відображення і в вокально-педагогічній літературі. Ми, дотримуючись загальноприйнятих правил, розглянемо типи вокального дихання:

На основі цих наукових даних про роботу дихального апарату в мові і співі, можна знайти раціональне відношення до ряду спірних методичних питань, які виникають в роботі з учнями.

Тепер розкриємо питання, що стосується типу дихання в співі. В житті люди дихають змішаним типом дихання, де бере участь і грудна клітка і діафрагма. В співі користуються наступними типами дихання.

ДИХАННЯ КЛЮЧИЧНЕ (клавікулярне, верхнегрудне), де піднімається грудна клітка, а діафрагма під час вдиху майже не бере участі, і живіт втягується, інколи помітно піднімаються плечі.

НИЖНЄ ГРУДНЕ, коли вдих відбувається в основному за рахунок розширення і підняття нижньої частини грудної клітки, не є самостійним типом, так як при цьому обов'язково включається в роботу і діафрагма. Воно є варіантом нижньореберно-діафрагматичного дихання.

НИЖНЬОРЕБЕРНО-ДІАФРАГМАТИЧНЕ ДИХАННЯ (костоабдомінальне, грудодіафрагматичне) - найбільш поширений тип дихання, яким дихають більшість співаків. При цьому типові грудна клітка і діафрагма активно включені в роботу і тому при вдиху разом з розширенням грудної клітки живіт

також трохи випинається вперед. Це дихання може здійснюватися з перевагою включення грудей (нижньогрудне дихання) або з більшою участю живота.

ЧЕРЕВНЕ ДИХАННЯ (абдомінальне) при вдиху грудна клітка нерухома, а живіт трохи випинається вперед, здійснюється рухом двох антагоністичних груп м'язів: м'язів брюшного преса (видих) і діафрагма (вдих). Грудна клітка участі в диханні не бере. Є педагоги, які вважають, що суттєвою для співу роботу так званої тазової діафрагми. Слід сказати, що тазова діафрагма ніякої ролі в диханні не бере в силу свого розміщення, фізіологічні функції її зовсім інші і не мають ніякого відношення до дихання.

Вище перелічені відомі всім співакам і педагогам типи співочого дихання зустрічаються в роботі співаків і педагогів, а також в методичній літературі.

Отже, дихання потрібно брати в розслабленому стані, без напруги, тому як якщо дихання виробляється в напруженому стані, відбудеться «затиск» гортані, що згодом призведе до вузького, «затиснутому» звуку без тембрально забарвлення. При такому стані верхні ноти і вокальна техніка неприпустима, до того ж це недобре для голосу. Перед складною фразою або високою нотою потрібно вміти відпускати всю напругу і починати співати в стані фізичної свободи.

Основна робота припадає на процес вдиху: ребра піднімаються, обсяг грудної клітини збільшується. Потім, під впливом важкості стінок грудної клітини і еластичності легень м'язи скорочуються, ребра опускаються, а обсяг грудної клітини зменшується. Видих може бути пасивним - за рахунок спадання розтягнутої під час вдиху грудної клітини, а слідом за нею і легень; активний видих обумовлений скороченням тих самих м'язів.

Кожен свідомий професійний вокаліст знає, що дихання це «фундамент» співу. При засвоєнні і виконанні будь-яких вправ на дихання, вокалісту необхідно завжди стежити, щоб під час вдиху м'язи живота сприяли повному наповненню легень і грудна клітка розширювалася, а у процесі видиху, навпаки, м'язи живота втягувалися з метою повного виштовхування повітря з легень (провалювалися усередину). При цьому вдихання важливо робити носом активно, з шумом, короткочасно, в темпі одне вдихання за секунду, вдихань - рухів за хвилину.

На першому занятті засвоюються перші три вправи за структурою 4 вдихання - рухи в 24 підходи. Між підходами перерва 3-5 секунд, між вправами перерва у 5-10 секунд. Якщо спостерігаються запаморочення, заняття не припиняти, а, навпаки, збільшити кількість вдихань - рухів, виконуючи їх сидячи.

На виконання цих вправ потрібно 10- 20 хвилин. З кожним наступним заняттям збільшуйте кількість вдихань - рухів: 8 по 12, 16 по 6, 32 по 3, або в

1-2 день 4-8 вдихань - рухів, 3-4 день 8-16, 5-6 по 16-32, наступного тижня можна спробувати зробити вже 64 вдихань - рухів по 2 рази. Якщо робити по 16, 32 або 64 вдихань - рухів без перерви, мислити необхідно «вісімками» і стежити, щоб вдихання - рухи виконувалися метроритмічно. Виконати весь комплекс вправ необхідно не більш, ніж за 30 хвилин. Якщо є обмеження в часі, термін виконання комплексу можна скоротити до 5-6 хвилин - у кожній вправі зробити лише 32 вдихання - рухи поспіль.

Також можна виконати вправи на постановку дихання за Полем Л. Сопером: «Вдихання та видихання», «Крутіння головою», «Нахил з видихом». На кожен вдих та видих витрачається по 5 секунд. З кожним наступним заняттям необхідно збільшувати термін вдихання (видихання) і поступово довести його до 15 секунд. Вправи доцільно чергувати, зважаючи на - 10 вдихань - видихань по 10 разів, при запамороченні голови робиться перерва на 1-2 хвилини [48].

Досягнути позитивного результату допоможуть вправи на дихання з метою поліпшення дикції та звучності голосу за О. Стрельніковою «Алфавіт для заїкуватих», «Вісімки», «Склади», «Розспіви», під час виконання яких необхідно ретельно спостерігати за одночасністю нахилу і метроритму звуковидобування. Одного вдиху повинно вистачати на вимовляння 10-15 звуків, які мають повторюватися 8 разів поспіль, або музичної фрази. При цьому тіло має бути абсолютно вільним, особливо м'язи обличчя, гортані та плечового поясу [50]. Доречно було б застосувати відповідні вербальні настанови такого типу — «Я спокійний», «Ах, як добре».

Використовуючи вправи на дихання з метою поліпшення звучання голосу за Полем Л. Сопером: «*Den tenuto pacato mente*», «*Crescendo la voce*», «*Decrescendo la voce*», «*Filare la voce*», вдихання необхідно робити швидко, беззвучно, контролювати, щоб не було судороги, звук тягнути на примарному тоні повільно і рівномірно протягом 10 секунд. Стежити, щоб звук був сталим до кінця, гортань не напружувалася. Виконувати вправи по 5 хвилин, поступово збільшуючи термін звучання звуку до 20-30 секунд [48].

У вербально - звукову основу можна покласти емоційно - радісне «Ура» або «Гей-Я» тощо. Якщо спостерігається дискомфорт, неприємні відчуття або звук «пливе», виконайте вправи «Насос», «Обійми плечі», «Великий маятник» по 16 вдихань - рухів. Якщо ви вирішили використати вправу «Розспіви», то доцільно в основу покласти заспокійливу, улюблену нескладну мелодію з невеликим текстом; дикційно зручним, нейтральним поетичним текстом, наприклад: «Лю-лі – лю-лі», «Ба-ю – ба-ю» тощо.

Одним із недоліків співу є форсування. Постає питання, що таке форсування голосу? Форсування звуку найчастіше виникає, коли ви намагаєтеся перенести турботу про гучність з резонаторів на дихання.

Потрібно пам'ятати, що для того щоб звук був потужним, не потрібно сильного штовхання. Потрібно просто застосувати резонатори. Зазвичай, підключити верхні. Такий вид форсування часто трапляється на низьких нотах. Співайте їх розслаблено, не забувайте скидати напругу по ходу руху вниз, додайте середнє резонаторне звучання.

Другий вид форсування виникає тоді, коли людина, не так давно зайнялася співом, бере на себе непосильно величезні перевантаження. Наприклад, пробує заспівати вищу нотку або співає дуже довго.

Поки вокальний апарат не зміцніє, не форсуйте дії, співайте на середньому діапазоні голосу не більше ніж 30-40 хвилин в день, краще з перервами на відпочинок. Якщо після ваших занять голос сів, і важко говорити, або ваш розмовний голос став вищим, це означає, що ви перестаралися. Наступного разу скоротіть заняття на 10 хвилин. Якщо це не посприяло, продовжуйте скорочувати ваші заняття до знаходження раціонального часу.

Це як раз те, що відбувається зі звуком, в результаті «перебору» дихання. Форсування - це спроба співати «великим» звуком, намагаючись взяти занадто високі або низькі ноти. Такий звук завжди супроводжується зайвою напругою м'язів шиї та горла. Штучне спотворення тембру теж можна назвати форсуванням. Так само, форсування може бути наслідком тимчасової втоми нервової системи, результатом занадто довгого заняття або співу в нездоровому стані.

Одним словом, форсування - це будь-яке переоцінювання можливостей вашого голосового апарата.

«Пластичність» дихання співак набуває з допомогою дихальних вправ. У давні часи італійські педагоги вокалу підносили до рота учня запалену свічку. Коливання або згасання полум'я вказувало на те, що учень видихає занадто багато повітря, не використовуючи його. Заняття зі свічкою продовжувалися до тих пір, поки техніка вокального дихання не доводилася до досконалості. На додаток до цих вправ зі свічкою можна порадити вправи з книгами, які кладуть на живіт в положенні лежачи та підіймають силою діафрагми.

«Дихання - це життя!» - говорить прислів'я.

«Якщо ви добре дихаєте то будете довго жити на Землі», - говорять йоги.

Якщо у вас немає часу і терпіння регулярно займатися дихальними вправами за системою йогів, поєднайте приємне з корисним - **співайте!**

Повне вокальне дихання дуже подібне дихальній гімнастиці йогів і несе таку ж користь:

- захищає від захворювань дихальних органів, рятує від нежати, простуд, кашлю, бронхітів і т. п.;
- насичує кров киснем, а значить і очищає її;
- розвиває вузьку грудну клітину;
- допомагає нормально працювати шлунку і печінці, (скорочення діафрагми разом з ритмічним рухом легень «робить» легкий масаж внутрішнім органам);
- відновлює роботу організму, тому гладкий — худне, а занадто худий - гладшає .

І немає нічого дивного в тому, що заняття вокалом допомагають оволодіти технікою дихання на воді і під водою, тому що основа плавання — також глибоке ритмічне дихання.

Як приклад можна запропонувати вправи дихальної гімнастики, засновані на методиці йогів.

1.Затримка дихання. Для виконання цієї вправи треба стати прямо, глибоко вдихнути і затримати його на якомога довгий час, а потім з силою видихнути через рот. З кожним днем вам вдасться затримувати дихання довше і довше. Затримка дихання розвиває легені і дихальну мускулатуру, очищає повітря в легенях і сприяє збагаченню органів і тканин киснем.

2.Порушення легневих клітин. Вам потрібно стати прямо і розвести руки в сторони. Зробіть повільний вдих, а на видиху стукайте кінчиками пальців по грудях в різних місцях. Як тільки ви відчуєте, що легені переповнилися повітрям, затримайте дихання і постукайте долонями по грудях. Ця вправа може викликати запаморочення, тому виконувати його потрібно дуже обережно!

3.Вправа для розвитку еластичності ребер. При виконанні цієї вправи дихальної гімнастики вам треба стати прямо, притиснувши руки до сторін грудей. При цьому великі пальці повинні бути спрямовані в бік спини, долоні — лежати з боків, а решта пальців звертаються до передньої частини грудей. Ви неначе стискаєте руками з боків свої груди, але не прикладаєте при цьому особливих зусиль. Глибоко вдихніть і затримайте дихання ненадовго. На повільному видиху поступово стискайте ребра руками.

4.Вправа для підтримки форми грудної клітки. Від вас вимагається стати прямо, глибоко вдихнути і затримати дихання. Руки треба витягнути вперед і стиснути кулаки на рівні плечей. Тримавши кулаки стисненими, відведіть руки назад, а потім поверніть їх у вихідне положення. Вправа повторюється кілька разів з напруженими м'язами рук, потім можна

видихнути через ніс. Ця вправа дозволить уникнути скорочення грудної клітини, пов'язаного з сидячим способом життя.

5.Вправа "на ходу". Підніміть підборіддя, відведіть плечі назад і йдіть вперед. Кроки повинні бути рівної довжини. Вдих робиться у вісім прийомів без зупинки на вісім кроків, точно так само робиться повільний видих через ніс. Потім затримайте дихання на вісім кроків. Вправа потрібно повторювати, поки ви не втомитеся.

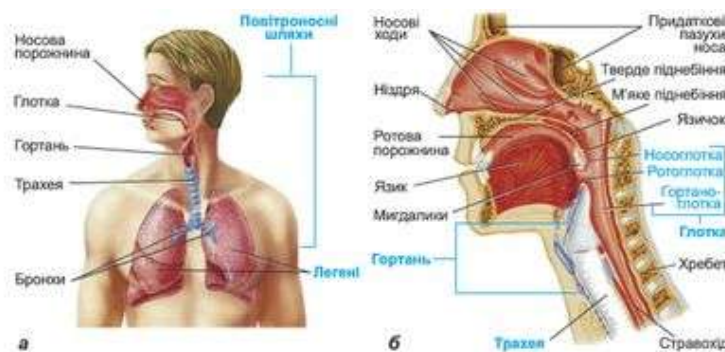
Правильне дихання – це запорука здоров'я та довголіття. Правильне носове дихання сприяє нормальному фізичному, психічному та інтелектуальному розвитку незміцненого дитячого організму. Від правильного носового дихання значно залежить фізична й розумова активність дитини.

Розвиток грудної клітини – це одна з умов формування правильного дихання. Адже лише людина з добре розвиненою грудною кліткою дихає рівномірно та правильно. Дихальна гімнастика є одним із засобів формування правильного дихання та розвитку грудної клітки в дітей. Водночас вона є засобом зміцнення дихальної системи.

Дихальна гімнастика – це один із напрямів корекційна – профілактичної роботи, що дає змогу:

- Навчити дітей правильного носового дихання
- Впливати на нервову систему, обмін речовин, кровопостачання легень;
- Поліпшити дренажну функцію легень та бронхів;
- Розвивати дихальну мускулатуру, збільшувати рухливість грудної клітки та діафрагми;
- Збільшити життєву ємність легень;
- Коригувати деформацію хребта й грудної клітки;
- Підвищити загальний тонус організму.

2.6. Гортань. Функції голосових зв'язок та контроль за їх роботою

Іл. 32. Органи дихання людини: а — загальний план; б — у розрізі повітроносних шляхів

Гортань - трубка, що складається з хрящів, зв'язок і м'язів. Всередині неї ваші голосові зв'язки - еластичні перетинки, розташовані в гортані горизонтально (а не вертикально, як помилково думають багато хто).

Видихуване повітря

змушує зв'язки коливатися. Приблизно так, як ми пальцем коливаємо струни гітари. Скорочуються певні м'язи і зміщуються хрящі, що змушує зв'язки змінювати положення та натяг - так в гортані народжується звук.

Висота голосу залежить від частоти коливань голосових зв'язок, їх довжини і натягу. Знову ж таки, згадайте гітару: чим коротше і сильніше натяг струни (зв'язки), тим вище звук. Ще висота голосу залежить від природніх даних - товщини, ширини і еластичності зв'язок. Сила голосу залежить від того, з якою силою м'язи виштовхують набране повітря.

Тембр - своєрідне забарвлення голосу. Він залежить від індивідуального пристрою гортані, рота, зів, носоглотки кожної людини.

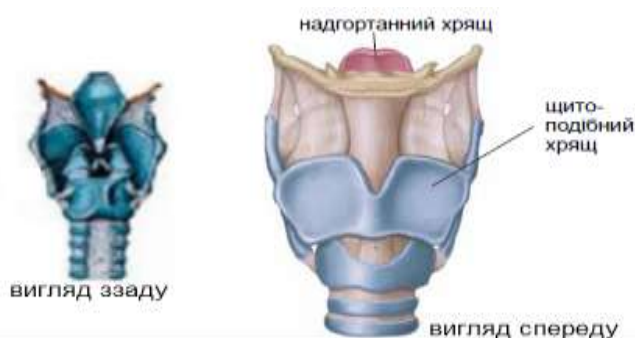
Голосовий апарат як генератор звуку. Із наукової літератури, ми дізнались, що таке звук з точки зору фізики, та познайомились із «приймачем» звуків — вухом. У такому разі постає питання, а як же людина формує звук і що таке голос? Голос людини — це звук, що виникає під час розмови, співу, крику, сміху та плачу. Голос утворюється внаслідок видиху повітря з легень та коливання при цьому спеціальних утворів у гортані — голосових зв'язок з певною частотою та амплітудою. Саме вони й створюють звук. Комплекс усіх органів та частин органів, що беруть участь у створенні звуку, називається голосовим апаратом. Ознайомимось з ним детальніше.

Голосовий апарат.

Складовими голосового апарату людини називають ротову та носову порожнини, глотку, гортань з голосовими зв'язками, трахею, бронхи, легені, грудну клітку, її м'язи та діафрагму, а також м'язи

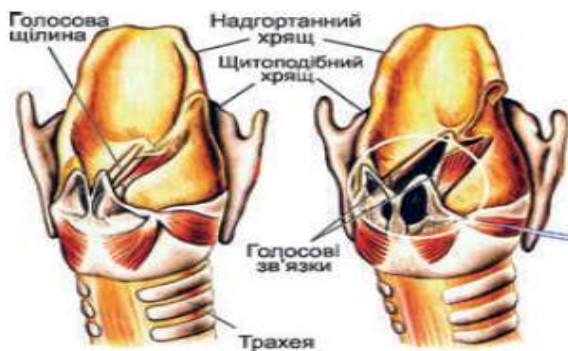
черевної порожнини. Ротову, носову порожнини та все, що до них належить (тверде і м'яке піднебіння, язик), а також глотку називають верхніми резонаторами, трахеї та бронхи — нижніми. Резонатор у фізиці — це коливальна система, що накопичує енергію коливань за рахунок резонансу. Явище резонансу — це різке збільшення амплітуди коливання через збіг збуджувальної частоти із власною частотою резонатора. Голосові резонатори, по суті, є акустичними резонаторами, що посилюють звук.

Голос формується за схемою: **дихання — гортань — резонатори**. Формування голосу в цьому розумінні можна порівняти зі звучанням духових музичних інструментів: потік повітря — звукоутворення — посилювач звуку. Людина, на відміну від мавп, всі звуки вимовляє на видиху. Отже, передовсім необхідний для утворення голосу є видих повітря. Значну роль для

формування звуку та визначення його потужності відіграють м'язи грудної клітки та черевної порожнини, а також діафрагма (широкий м'яз, що відділяє грудну від черевної порожнини). Усі ці м'язи, і особливо діафрагма, беруть участь у зміні об'єму легень, а також контролюють силу потоку повітря під час видиху. Потік видихуваного повітря потрапляє на головний звукоутворювальний орган — гортань, а точніше на голосові зв'язки, що кріпляться до неї. Гортань з'єднує між собою трахею та глотку. Вона сформована рухомими еластичними хрящами, м'язами та зв'язками.

Скелет гортані утворюють 9 хрящів (парними є черпакуваті, ріжкуваті, клиноподібні хрящі, непарними — щитоподібний, перснеподібний, надгортанний), які рухомо з'єднані між собою суглобами та зв'язками (серед зв'язок найважливіші — голосові, що разом з голосовими м'язами формують голосовий апарат людини). Рухомість хрящів забезпечують спеціальні м'язи.

Надгортанний хрящ у верхній частині гортані — це пластинка листкоподібної форми, яка під час ковтання їжі закриває вхід до гортані, запобігаючи потраплянню сторонніх часток до повітроносних шляхів (завдяки цьому повітря потрапляє лише в гортань, а їжа — лише у стравохід). Під час вдиху надгортанний хрящ є піднятим, тому повітря проходить у гортань.

Щитоподібний хрящ — найбільший хрящ гортані, який складається з двох пластинок, які спереду з'єднуються між собою під кутом. Якщо його кут дуже випинається вперед, то утворюється так званий кадик, або адамово яблуко, розмір якого визначається розміром гортані та є спадковою ознакою, а його розвиток залежить від дії гормонів, вплив яких починається під час статевого дозрівання. У чоловіків адамово яблуко помітно більше, ніж у жінок (у жінок кут 120° , у чоловіків зменшується приблизно до 90°).

Зсередини стінки гортані вкриті слизовою оболонкою з миготливим епітелієм (крім голосових зв'язок і частини надгортанника). У слизовій оболонці міститься безліч нервових закінчень рецепторних нейронів.

Голосові зв'язки — це дві сполучнотканинні стрічки, приєднані до хрящів гортані. Між голосовими зв'язками знаходиться голосова щілина. Скорочення гортанних м'язів змінює положення хрящів і тим самим змінює натяг голосових зв'язок та форму голосової щілини. У розслабленому

стані під час рівного дихання щілина відкрита, а під час розмови чи співу зв'язки натягуються і щілина закривається. Коли людина шепоче, щілина закрита, але має невеликий проміжок. Натягнуті зв'язки являють собою природні струни, що коливаються під впливом потоку видихуваного повітря. Вони коливаються з певною частотою, залежно від того, як вони натягнуті, тобто який за висотою звук ми маємо вимовити. Еластичність, товщина і розмір зв'язок залежать від статі й віку та визначають тембр голосу.

Тембр — обертонове, колористичне забарвлення звуку, так само як висота й гучність, є його важливою характеристикою. Тембр визначає унікальність кожного голосу. Обертони — це додаткові призвуки, за висотою вищі основ ного тону, які входять до складу музичного звуку. Коли людина починає говорити, зв'язки змикаються, через що тиск повітря, яке виходить з легень, збільшується та створює додаткове напруження під ними. Цей тиск згодом розриває змикання зв'язок та повітря проривається крізь голосову щілину. Але, враховуючи те, що зв'язки звужуються до верхньої частини, тиск повітря під ними стає меншим, ніж у навколишньому середовищі. Це явище називається ефектом Д. Бернуллі. Внаслідок дії сил Бернуллі голосові зв'язки знову закриваються. До того ж, вони намагаються замкнутись через м'язове напруження, яке виникло в момент початку розмови. Ефект Бернуллі одночасно із м'язовим напруженням протистоять потоку повітря з легень, що намагається розімкнути зв'язки.

Голосові зв'язки змикаються, а потім обов'язково розмикаються під збільшеним тиском повітряного потоку. Постійне змикання та розмикання голосових зв'язок створює гармонійні коливання, а це і є голос. Зв'язки можна порівняти зі струнами музичних інструментів, які коливаються. Далі створений зв'язками-струнами звук потрапляє в резонатори. Резонаторами високих звуків є носова і ротова порожнини, а низьких — трахея і бронхи. Ці порожнисті органи добре відлунюють створений зв'язками звук.

М'яке і тверде піднебіння та піднебінна завіса впливають на характер звуку, на його звучання. Так, підняте наче купол м'яке піднебіння формує округлий звук, а опущене — навпаки, більш плаский і дзвінкий. Оперні виконавці співають тільки з піднятим піднебінням, а естрадні — найчастіше з опущеним. Голосові зв'язки беруть участь у формуванні голосних звуків. А що ж формує приголосні? Струмień повітря, виходячи з гортані, зустрічає на своєму шляху певну перепону (губи, зуби, язик...) Ударившись об цю перепону (або артикулятор) звук дістає особливого звучання. Так вимовляються приголосні. Є активні або рухомі органи творення приголосних (губи, язик) та пасивні, або нерухомі (зуби, піднебіння). До того ж, повітря може проходити через щілину між артикуляторами різної величини. Залежно

від цього розрізняють зімкне ні (проривні), щілинні та дрижачі приголосні. Спільна робота м'язів, що регулюють об'єм легень, голосових зв'язок, верхніх та нижніх резонаторів, а також органів артикуляції створюють наш голос, який необхідний нам для спілкування одне з одним, для вираження емоцій через крик, сміх чи плач.

2.7. Резонансний спів, резонатори та особливості співацької артикуляції та дикції.

Термін резонанс в лексикон вокалістів прийшов після низки наукових робіт Г. Гельмгольца «Про резонансну теорію голоутворення»[5,16] і став досить популярний. Видатний вокальний педагог Камілло Еверарді (1825-1899), який виховав величезну армію чудових співаків. Цей термін вже активно застосовувала знаменита німецька співачка Ліллі Леман (1848-1929).

Термін "резонансний спів" - нове поняття, вперше введене в науковий обіг і лексикон В. П. Морозовим на початку 90-х років при читанні курсів лекцій для вокалістів і музикознавців Московської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського. Експериментально-теоретичні основи резонансного співу вивчалися і опубліковані в більш ранніх працях. [35]

Новизна терміну "резонансний спів" вимагає його пояснення. Власне кажучи, "нерезонансного" співу, як і звичайної "нерезонансної" мови в природі не буває тому, що у всіх випадках, резонатори голосового апарату беруть участь у формуванні мовленнєвих і співочих звуків. Разом з тим, роль резонаторів в голосовому апараті як підсилювачів голосу і перетворювачів тембру може бути різною: від мінімальної до дуже значної, в залежності, по-перше, від природних особливостей будови резонаторів, а по друге, від особливостей їх використання, точніше - від характеру і ступеня активізації резонансної системи співаючих, що досягається особливостями настроювання резонаторів, тобто від техніки голосоутворення, включаючи і правильну організацію співочого діафрагматичного дихання.

Таким чином, резонансний спів (резонансна техніка співу) - це *спів з максимально ефективним використанням співаком резонансних властивостей голосового апарату з метою отримання максимального ефекту сили, політності і естетичних якостей голосу при мінімальних фізичних зусиллях, що досягається співаком під контролем вібраційної чутливості як індикатора резонансу (у взаємодії зі слухом і м'язовим почуттям) і правильно організованим діафрагматичним співочим диханням. Іншими словами, резонансний спів - це спів з високим коефіцієнтом корисної дії (ККД) голосового апарату на основі використання законів резонансу і психофізіологічних засобів самоконтролю та посилення резонансних процесів голосоутворення.*

Вельми важливу роль резонансу (а також диханню).у співі надають відомі майстри світового вокального мистецтва. Так **Дженнаро Барра** (італійський вокальний педагог). Наголошує на тому, що у нас в співі немає ніяких секретів, ніяких інших можливостей у голосі, крім резонансу. Тому резонаторну настройку - цей найвірніший механізм голосоутворення - не можна втрачати ні при яких ситуаціях. Втративши резонанс, пересташ бути співаком ..А **Олена Образцова** наголошує, що потужний професійний голос не може бути розвинений без допомоги резонаторів. Саме резонанс надає голосу силу, багатство тембру та професійну витривалість ... Повинен бути зв'язок: подих і резонанс. Тут весь секрет. У свою чергу, **Ірина Богачова** запитує, що означає термін «голосові зв'язки»? І тут же відповідає: «потрібно забути про них. Гортані немає! У співака співають резонатори. Так! Саме резонатори співають! Таке повинно бути відчуття». **Джакомо Лаурі-Вольпі** констатує той факт, що голос, позбавлений резонансу, - мертвонароджений і поширюватися не може ... В основі вокальної педагогіки лежать пошуки резонансу - звукового відлуння.

Отже, наведені висловлювання свідчать, що у свідомості майстрів вокального мистецтва, як правило, домінує уявлення про резонансні механізми голосоутворення, на відміну від недосвідчених співаків, які основний фокус уваги направляють на роботу гортані та голосових складок у співі (інтерв'ю, анкетне опитування). Цей цікавий феномен розглядається також в рамках психологічних основ резонансної теорії співу.

Іншими словами, слово резонатор говорить само за себе. У вокалі - це зона акустичного посилення звукової хвилі. У співі резонатори відіграють величезну роль. По-перше, надають голосу силу і політність, по-друге, збагачують тембр фарбами, по-третє, захищають голосові зв'язки від перевантажень, що полегшує їх коливання.

Тому під час співу співак має направляти звук в резонатори.

Роботу резонаторів співак добре відчуває завдяки вібрації, такого легкого «лоскоту, свербіння».

Області резонаторів - грудна клітка (нижній резонатор) та особливо (верхній резонатор) або, як його ще називають - область «маски» (носова порожнина, гайморові пазухи, надбрівна зона).

Співати «з резонатором» - значить відчувати вібрації у згаданих зонах. Звук треба концентрувати в області носа, але, при цьому в звуці не повинно бути «носа», тобто *носового гнусавого призвука*. Резонування необхідно відчувати на губах.

Щоб досягти великої потужності звуку оперним співакам потрібно вміння створювати максимально високий імпеданс, що містить в собі здатність

опускати горло вниз, розширення ротової порожнини під час співу, специфічне висунення губ, так званий "тюбаж", і інші прийоми. Все це призводить до одного недоліку: якоїсь неприродності співу в порівнянні з розмовною мовою в оперних співаків. Але така вартість плати за те, щоб співати у великих оперних залах без мікрофона не зривати при всьому цьому глас.

Друга риса резонаторної області – **створення тембру**. Звук голосових зв'язок абсолютно не схожий на звуки живого голосу: остаточний тембр тобто зміст цілого ряду призвуків (обертонів), що створюють неповторність, відрізня від інших, глас людини набуває завдяки системі резонаторів. Важливими з них є носоглотка і ротова порожнина.

Порушення і захворювання носової порожнини призводять до погіршення звучання голосу. За влучним зауваженням доктора Єрмолаєва "не поганих співаків з негарним носом, зазвичай, не буває".

1. М'яке небо ротової порожнини грає активну роль у формуванні тембру: при його недостатню активність глас набуває гугнявий призвук.

2. Принциповим органом, що створює тембр, є і нижня щелепа. Від її активності і рухливості залежить ясність і краса голосних звуків.

3. Найактивніші і принципові в розробці тембру голосу, також (як його значущої властивості) правильної артикуляції є мова та губки.

Тому, співаку необхідно знати особливості співацької артикуляції і дикції. Як відомо, у процесі звукоутворення беруть участь голосові зв'язки разом із гортанню, язик, губи, м'яке піднебіння, глотка, нижня щелепа (активні органи) та зуби, тверде піднебіння, верхня щелепа (пасивні органи). Усе це разом має назву артикуляційного апарату, а його робота, спрямована на утворення звуків, називається артикуляцією (від лат. – розділяти).

Під час навчання співу триває перебудова роботи голосового апарату з мовної функції на співацьку. При цьому артикуляція співу суттєво різниться від мовної, яка характерна звичайній розмовній вимові слів. У розмовному мовленні більш енергійно й швидко працюють зовнішні органи артикуляційного апарату, тобто губи, нижня щелепа, а при співацькому утворенні звуків активніше й енергійніше функціонують внутрішні артикуляційні органи – язик, м'яке піднебіння, глотка. Робота артикуляційного апарату під час співу уповільнюється за рахунок розтягування голосних звуків. Практично співаються голосні, а приголосні тільки вимовляються швидко і чітко, бо відносно довга протяжність звучання приголосних навіть вокально звучних, як (н), (м), шкодить якості звучання хору.

Навіть найбільш розвинуті зв'язки і найкраще дихання можуть призводити до невдалого результату, якщо слабо натренований артикуляційний апарат: губи, мова, щелепи і м'язи обличчя. Виявляється, існують люди, які не надто добре ними володіють - про таких можна сказати, що у них нечітка дикція.

Артикулювання - робота не одного дня, вона вимагає спеціального тренування. Особливо, якщо врахувати, що у співі справлятися з дикцією складніше на високих і низьких нотах.

Мі-ме-ма-мо-му ...

Це не дитяча гра - це один з найпростіших способів розробити хорошу артикуляцію. Дуже сильно помиляються ті співаки, які вважають, що промовляння слів у співі не настільки важливо, як вокал. Саме слово у співі відрізняє людину від співу птахів. Слова, з'єднані з музикою в єдине ціле можуть сильніше впливати на слухача, ніж одна музика. Тому, навчаючись вокалу, не варто забувати про таку корисну річ, як дикція. Вокальна дикція не менш важлива, ніж розмовна. У звичайному житті люди з гарною дикцією звертають на себе увагу, вселяють найбільшу довіру, краще налагоджують контакт зі співрозмовником. Теж і в вокалі. Тільки тут ваш співрозмовник - слухач. Співак набагато виразніший й цікавіший, якщо добре «подає» текст. Погана дикція співака навіть дратує вухо. Займаючись вокалом, тренуйте гарну вимову слів. Це допоможе вам налагодити дикцію і в розмовній мові. Читайте виразно різні тексти, вірші, як це роблять драматичні актори.

Природно, що кожен співак-початківець хотів би отримати знання не тільки практичні, але й теоретичні. Тому, нашим завданням є надання можливості засвоєння теоретичних знань самостійно.

Нижче ми подаємо Поради для співаків-початківців.

В першу чергу співак-початківець повинен розвивати в собі **самоконтроль**. Звичайно, займатися вокалом потрібно з професійним педагогом. Але, якщо ви вирішили самостійно поекспериментувати над собою і вас нема кому контролювати в даний момент, то перша порада - обзаведіться диктофоном. Записи допоможуть вам відстежити неминучі помилки при виконанні вправ. Крім того, через певний час ви зможете переконатися у власних досягненнях, порівнявши вокальний рівень перших та останніх записів. [42].

Для самостійних занять важливою умовою є створення комфорту для співу. Кожному співаку-початківцеві потрібно знати одне з найважливіших правил: тобто, відстежувати власні помилки і виправляти їх тільки в тому випадку, якщо ви себе добре чуєте!

Тому:

1) у приміщенні, де ви будете займатися повинна бути повна тиша.

2) постарайтеся, щоб поруч була яка-небудь поверхня яка відбиває звук (велике дзеркало, чиста стіна).

Ви ніколи не замислювалися над тим, чому більшості людей краще за все співається у ванній? По-перше, тому що нам здається, що там нас ніхто не чує і ми мимоволі розслаблюємося. По-друге, це відносно порожнє приміщення має акустичну здатність відбивати звук (особливо такий ефект дає лицювальна плитка) і робити його більш об'ємним. Це дозволяє нам добре чути себе, а значить, і керувати голосом. (Тільки у ванній цей процес відбувається несвідомо.)

3) записуйте свої заняття на диктофон кожен раз, навчайтеся чути різницю у виконанні, оцінювати себе. Це розвиває слух.

Краще, якщо ви скористаетесь цифровим диктофоном. Він дає мінімальне спотворення голосу.

Застереження: «на перших порах» ваш голос у записі буде здаватися вам чужим і навіть неприємним. Заспокойтеся, таке відбувається з кожним, хто вперше чує свій голос зі сторони. Через ці відчуття проходять навіть «зірки», записуючи на студії. Так що не лякайтеся і не будьте занадто самокритичними.

3. Для того, щоб краще чути себе ви можете користуватися наступними прийомами:

- Якщо ви співаєте зі супроводом, прикрийте пальцем одне вухо (ми часто так робимо, розмовляючи по телефону в шумному місці);

- Якщо ви співаєте без супроводу, прикрийте таким же чином обидва вуха;

Коли ми хочемо щось краще розчути, ми підносимо до вуха складену долоню. Виконайте те ж саме, тільки замість долоні прикладіть до вуха аркуш паперу.

Ваша мета - створити напівзамкнений простір для звуку, щоб чути себе. Знайдіть таке положення, при якому ваш голос буде звучати наближено.

Також важливим моментом у співі є розминка. Якщо ви хочете не тільки навчитися співати, а й з часом не втратити голос, то засвоюйте одне з найважливіших правил: завжди починайте заняття з «розігріву» голосу.

Це також важливо, як розігрів двигуна перед експлуатацією автомобіля або розминка м'язів у спортзалі. Тоді ваш голос довго прослужить вам вірою і правдою.

Розминка повинна починатися з вправ на дихання. Правильне дихання - це дихання носом. Хто вміє правильно дихати, той навчиться правильно співати.

- Стійте прямо, але вільно

- Вдихайте через ніс (рот закритий)

- Видихайте повільно, в порожнині рота повинно бути відчуття округлості, немов ви намагаєтеся стримати позіх, при цьому тягніть звук «с» (здувається повітряна кулька). Добийтесь рівного звучання цього звуку.

Існує така собі жартівлива порада «зніміть плечі з вух!» яку можна почути від викладача співу. Це значить «опустити плечі і ні в якому разі їх не піднімати під час занять!». Уявили? Смішно? А тепер постарайтесь запам'ятати цю маленьку фразу і повторювати її як можна частіше. Хоча б про себе.

«Плечі на вухах» - вірний знак, що співак дихає грудьми, а не животом. Співак з таким диханням обкрадає свої голосові можливості. Більше того, напружуються м'язи шиї, потилиці і плечей. Все це напружує голосові складки і прощай свобода звуку!

Дихайте тільки животом а точніше користуйтеся змішаним диханням (нижньо-реберне або його ще називають діафрагмальним або косто-абдомінальним)

З часом треба так натренувати подих, щоб під час співу ви вільно могли:

- Утримувати повітря всередині

- Виводити повітря повільно й рівномірно, при чому стільки, скільки потрібно зв'язкам

Довіряйте своїм відчуттями. Визначити потреби зв'язок просто: якщо горло «втомлюється» або йому не комфортно, це означає, що стався перебір або недобір повітря при вдихові.

Прийоми:

Як справлятися з довгими нотами.? У пісні довгі ноти - це голосні звуки. Саме з цими нотами, як правило, виникають основні проблеми. Для того, щоб впоратися з ними, спробуйте наступне: проспівайте цю пісню без приголосних, співаючи тільки голосні. Спочатку повільно, потім в потрібному темпі. Застереження: не забувайте при цьому про правильне дихання.

Як справлятися з високими нотами. Для того, щоб «взяти» високу для вас ноту, просто гарненько відкрийте рот (як на прийомі у стоматолога але при цьому ніби позіхаючи).

Застереження: слухайте себе, звук не повинен бути різким і відвертим.

Для того, щоб зробити звук округлим, приємним, уявіть, що у вас в роті яблуко і співайте зберігаючи це відчуття.

Як не переходити на крик. У співі, як і у вправах, дуже важливо не переходити на крик. Це шкідливо для зв'язок. Намагайтеся знайти середній

рівень гучності, зручний для вашого голосу. Ніколи не допускайте співу «на межі» гучності. Зберігайте відчуття запасу можливостей голосу.

Розучувати пісню самостійно можна за допомогою всім відомого домашнього караоке.

Не зациклюйтесь на одній пісні. Намагайтеся працювати над трьома - чотирма піснями в один період. Різноманітність мелодій і ритмів піде на користь, як вашому слуху, так і голосу.

Як співати в мікрофон. Відкриємо маленький секрет тим, хто ніколи не співав з мікрофоном або співав, але не знає, як це робити правильно. По-перше, мікрофон треба тримати строго паралельно підлозі, тобто горизонтально. По-друге, максимально близько до рота.

Намагайтеся не займатися вокалом на повний шлунок. Оптимальний проміжок між їжею і заняттями 2-4 години. У разі порушення цього правила в результаті з'являється гойдання звуку.

Під час співу не затягуйте себе туго одягом або ременем. Це порушує свободу дихання.

Підходьте до занять усвідомлено, частіше прислухайтесь до своїх відчуттів. Якщо ви відчуваєте втому, біль у горлі, млявість від недосипання, зробіть перерву в заняттях до повного одужання. Якщо після занять з'явилися неприємні відчуття в горлі, значить, якісь вправи були зроблені невірно. А це може принести шкоду голосу. Тому краще за все займатися під контролем досвідченого педагога.

Тим, хто вирішив всерйоз зайнятися вокалом, слід знати, що перший місяць - це обережне засвоєння вправ, пробне настроювання голосового апарата. Тому, не треба займатися більше 2-х разів на тиждень, по 15 хвилин на день.

І ще одне правило: у вокалі, як у спорті, тільки регулярні вправи призводять до результатів.

Самостійна робота, безумовно, корисна. Вона дисциплінує і розвиває. Але рано чи пізно, досягнувши певного рівня вам захочеться нових звершень, і ви відчуєте необхідність присутності педагога.[55]

РОЗДІЛ III. ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК НАВЧАННЯ СОЛЬНОГО СПІВУ

3.1. Основні форми і методи вокальної роботи .

За визначенням дидактики, методом будь-якого навчання є сукупність прийомів і способів, за допомогою яких педагог, спираючись на свідомість і активність студента, озброює його знаннями, уміннями й навичками і водночас сприяє його вихованню та розвитку.

Методи вокального навчання побудовані на загальноприйнятих дидактичних і спеціальних вокальних. Основними загальнометодичними методами навчання можуть бути усне пояснення й демонстрація (показ). Ґрунтуючись на об'єктивних наукових відомостях, педагог повинен на уроках сольного співу ставити чіткі завдання під час вокальної роботи, даючи конкретні вказівки, як їх вирішувати, щоб студент усвідомив, у чому полягає їх сутність. Під час усного пояснення велику роль відіграють образні визначення характеру співочого звука, які пов'язані не тільки зі слуховими, а й із зоровими, дотиковими, резонаторними, м'язовими відчуттями.

Спеціальні вокальні методи складні й різноманітні. Як і у викладанні інших предметів, вони поєднують пізнавальні процеси з практичними вміннями.

У класі сольного співу надзвичайно важливо не тільки висококваліфіковано застосовувати ці методи, а й ознайомити з ними майбутніх учителів вокалу.

Відомі на сьогодні методи й прийоми вокального навчання є результатом багаторічного теоретичного й практичного досвіду педагогів вокалу та відрізняються своєю чисельністю. Малоефективним було б таке навчання, яке побудоване на одному методі. Безумовно, вокальний педагог повинен

досконало володіти різноманітними методами та прийомами вокального навчання й уміти застосовувати їх у відповідних ситуаціях.

Методи вокальної педагогіки відображають специфіку співочої діяльності. До них належать концентричний, фонетичний, методи показу й наслідування, уявного проспівування, порівняльного аналізу.

Концентричний метод можна вважати універсальним, тому що він стає основою методичних систем різних авторів і використаний для вокального навчання і дорослих, і дитячих голосів. Цей метод засновано на таких положеннях:

- повільний спів і без придишу, щоб забезпечити досить щільне змикання голосових складок;
- невимушеність і свобода голосоутворення;
- помірне відкриття рота під час співу з метою створення оптимальних акустичних умов для роботи джерела звуку;
- не робити ніяких гримас і зусиль; правильне голосоутворення передбачає певне активне звучання;
- співати не голосно й не тихо, тому що використання *forte* або *piano* відповідно налаштовують голосовий апарат на грудний або фальцетний спів;
- уміти довго тягнути ноту однаковим за силою голосом;
- співати звукоряд вниз і вгору рівним за тембром звуком, наприклад, можна користуватися вокальними вправами з однією, двома, трьома, чотирма й п'ятьма нотами;
- без *portamento* і негарних «під'їздів» точно потрапляти в ноту, використовуючи м'яку атаку звуку;
- дотримуватися послідовності завдань у побудові вокальних вправ;
- не можна допускати втоми, тому що вона, крім псування голосу, нічого не дає.

У результаті уважно співати чверть години значно ефективніше, ніж чотири години без нього. Таким чином, усі положення, що перебувають в основі концентричного методу, прямо чи опосередковано спрямовані на управління роботою голосових складок у різних регістрах.

Фонетичний метод використовують у вокальній роботі як один із способів на той чи інший тип реєстрового звучання голосу.

Відомо, що кожна фонема, склад чи слово цілісно організовують роботу всього голосового апарату в певному напрямку. Найменші зміни артикуляційного складу однієї й тієї ж фонемі створюють уже нові акустичні та аеродинамічні умови для роботи голосових складок, що позначене на тембрі голосу.

Скласти загальний план вправ, доцільний для всіх голосів голосних під час співу.

Голосних у російській мові десять, шість з них прості - і, е, а, о, у, и складні - є (йе), ю (йу), я (йа).

Оскільки перше й головне завдання у вокальній роботі - це навчити тягти звук, важливо - співуче, перші вправи слід вокалізувати за допомогою чистих голосних, а для виправлення будь-яких недоліків співочого голосу використовувати різні складосполучення.

У співочій практиці слід розрізняти вокально-технічний та художньо-виконавський методи наслідування. Використовуючи ці методи, вокальний педагог повинен уміло володіти показом, застосовуючи різні регістри свого голосу.

До методу наслідування слід удаватися на першому етапі вокальної роботи, тому що за допомогою наслідування співак-початківець зможе цілісно організувати голосову функцію та свідомо закріпити те, що мимоволі виникає.

Отже, від підсвідомого наслідування до осмислення художнього образу й усвідомленого пошуку вокальних прийомів і способів виконання - така мета використання методу показу й наслідування в класі сольного співу.

Одним з основних у практичній вокальній роботі є метод уявного або внутрішнього співу. Використання уявного співу навіть на першому етапі вокального навчання має значення. У такому разі цей метод виконує роль активізації слухової уваги, спрямованої на сприйняття й запам'ятовування звукового еталону. Він готує основу для більш успішного вокального навчання, але не заміняє вокальні тренування, адже навчитися правильно інтонувати й відтворювати звук можна тільки в процесі самого співу. Уявний спів учить внутрішньо зосередитися, охороняє голос від перевтоми, якщо це необхідно.

На заняттях у класі сольного співу можна використовувати такий методичний прийом: під час демонстрації концертмейстером зразка виконання вокального твору, співак повинен уважно слухати акомпанемент і подумки проспівувати з активною, хоча й беззвучною артикуляцією. Це активізує м'язовий апарат усього голосоутворювального комплексу, включаючи й дихальну мускулатуру.

Уявний спів можна вважати основою формування вокально-слухових уявлень і вдосконалення слухорухових зв'язків. Його треба розглядати як один з найбільш оптимальних, ефективних методів повторення, розучування, виконавчого вдосконалення вокального репертуару, засвоєння нових

вокальних прийомів або обертів, які важко інтонувати в співі, а також форму самостійної роботи з найменшими витратами голосу.

Широко застосовують метод порівняльного аналізу вокального навчання, особливо з перших уроків, коли співак-початківець повинен дати свої перші естетичні оцінки співацького звуку. Порівнюючи різні зразки звучання голосу, співак учиться розуміти й диференційовано сприймати окремі компоненти вокального виконання, відрізняти правильне звукоутворення від неправильного. Завдяки аналітично-розумовим операціям, які відбуваються в цей час, у нього активно розвиваються розумові здібності, вокальний слух і художній смак. Методом порівняльного аналізу педагог вчить майбутнього співака не тільки слухати, але й чути себе, що формує навички самоконтролю в процесі навчання співу. Відомо, що той, хто співає, чує себе по-іншому, ніж той, хто слухає. Тому порівняння звучання свого голосу в запису із заданим еталоном допомагає учневі найбільш яскраво почути недоліки свого виконання. Ось чому в навчальному процесі сольного співу доцільно й корисно використовувати запис голосів учнів на диск.

Метод порівняльного аналізу можна використовувати також і під час прослуховування співу інших учнів або записів відомих оперних співаків. При цьому музичне сприйняття навчання співу стає усвідомленим, поглиблюються й уточнюються вокально-слухові уявлення про якість співочого звуку й способи його утворення, а, отже, поліпшується й відтворення.

Зробимо висновок, що всі перераховані методи, які склалися у вокальній практиці, не виключають, а взаємодоповнюють один одного. Із загальнодидактичного погляду до них входять такі методи і прийоми: наочні (слуховий і зоровий), словесні (бесіда, обговорення, пояснення, образні порівняння, оцінка, аналіз, питання, заохочення, указівки, уточнення тощо), метод повторення пройденого матеріалу. Кожен з них є системою прийомів, об'єднаною спільністю завдань, що поставлені перед педагогом і учнем у вокальному класі й підходу до їх вирішення.

Методи і форми роботи.

Головними методами обрані: метод стильового підходу, творчості, системного підходу, імпровізації та сценічного руху.

1. **Стильовий підхід:** застосовується в програмі та націлений на поступове формування у вокалістів-початківців усвідомленого стильового сприймання вокального твору. Розуміння стилю, методів виконання, вокальних характеристик творів.

2. Творчий метод: використовується в даній програмі як важливіший художньо-педагогічний метод, який визначає якісно результативний показник її практичного втілення.

Творчість розуміється як щось суголосно своєрідне, унікальне і властиве кожній дитині і тому завжди нове. Це нове проявляється у всіх формах художньої діяльності вокалістів, в першу чергу у сольному співі, ансамблевій імпровізації, музично-сценічній театралізації. У зв'язку з цим у творчості та діяльності педагога та гуртківців проявляється неповторність та оригінальність, індивідуальність, особливості мислення та фантазії.

3. Системний підхід: направлений на досягнення цілісності та єдності усіх складових компонентів програми – її тематика, вокальний матеріал, види концертної діяльності. Крім того, системний підхід дозволяє координувати співвідношення часток цілого (у даному випадку співвідношення змісту кожного року навчання із змістом усієї структури вокальної програми). Використання системного підходу припускає взаємодію однієї системи з іншими.

4. Метод імпровізації та сценічного руху: це один з основних похідних програми. Вимоги часу – вміння триматися на рухатися на сцені; уміле виконання вокального твору, вільне, розкріпачене виконання перед глядачами та слухачами. Використання цього методу дозволяє підняти виконавську майстерність на новий професійний рівень, тому що потрібно слідувати не тільки за голосом, а й за тілом.

Окремо потрібно відмітити теоретичний розділ програми, який включає відомості з області теорії музики та музичної грамоти. Вивчення нотної грамоти не є самоцілью, спів «сольфеджіо» допускається, але не є основним. Необхідні теоретичні поняття та знання засвоюються по-різному. Більша увага приділяється постановці голосу та сценічному мистецтву, ритмічним рухам, рухам під музику, поведінці на сцені. Тому програма різноманітна та цікава.

Принциповою настановою програми відсутність повчальності та прямотинності при вивченні вокального матеріалу. Для кращого розуміння та взаємодії пропонуються улюблені твори, «хіти», «легка» музика. Це допомагає юним вокалістам досягнути великий сенс вокального мистецтва і навчитися володіти своїм природним інструментом – голосом.

3.2. Вправи для розвитку співочого дихання.

Всі знають, що ребра утворюють грудну клітину, в якій розміщені серце, легені. Коли легені наповнюються повітрям, вони набувають більшого об'єму, розширюють ребра - це і є реберне, грудне дихання. Відомий педагог І. П.

Прянішніков радить "вчіться набирати в легені повітря". Давайте почнемо цього вчитися за допомогою простих дихальних вправ, які будуть розвивати та зміцнювати дихальний апарат.

1. Покладіть руки долонями на ребра (на боки і пальцями до центру грудей) і глибоко вдихніть. Не піднімайте плечі. Ваші руки відчують як розходяться ребра під натиском повітря яке входить в груди (в легені). Це означає, що ви взяли пристойний обсяг повітря. Скиньте дихання, видихніть. Руки повинні відчувати як впали ребра.

2. Спочатку проведіть язиком близько коренів верхніх передніх зубів, далі від зубів до твердого піднебіння. Відчуйте цю зону: коріння передніх різців, тверде піднебіння. А тепер на вдихові (контролюємо руками ребра) відчуваємо обсяг вхідного повітря, а на видиху промовляємо чітким, гучним голосом (1, 2, 3, 4 ...) Уявіть собі, що тверде піднебіння дуже "високе", як купол, як дах парасолі або парашута. Стежте щоб у міру витрачалося повітря, плавно, а не поштовхами.

Великий педагог М. Гарсія говорив, що груди не мають іншого призначення, як жити голос повітрям, а не штовхати його. Всі ці дихальні вправи дуже прості, навіть примітивні. Згадайте, як боязко маленькі діти роблять перші кроки в житті. І скільки треба терпіння і часу, щоб навчити їх ходити.

У нашій ситуації відбувається щось подібне. Ми багато говорили і співали, не замислюючись над механізмом. Настав час розробляти, тренувати певні м'язи для постановки професійного дихання, голосу. Та група м'язів, яка розширює ребра, коли повітря входить при вдихові в легені, зовсім не тренувана і ми "здійснюємо перші кроки".

Дуже часто буває, що людина не знаходить ніяких нових відчуттів у цих вправах. Це говорить про те, що його природа вже скоординована і ці м'язи напрацьовані. Можна йти далі, не затримуючись на цьому етапі.

Іноді природа дає людям і поставлене дихання, і поставлений голос, хоча такі випадки трапляються вкрай не часто. Коли відчуття під час вправ нові, то не нехтуйте їх простотою, вони закладуть фундамент нашої "споруди, яка будується,": співочого дихання.

Прошу вас для контролю над диханням під час вправ, та й потім при співі, тримати долоні рук на нижніх ребрах. Зауважте, що при правильному вдихові нижні ребра розсуваються не тільки в боки але і на спині.

3. Дуже глибоко, різко і швидко візьміть дихання через ніс (в нижні ребра). Слідкуйте, щоб при цьому не піднімалися плечі. Різко, активно видихніть через рот. Чим чудова ця вправа? Вона дуже активізує дихальний апарат. Ви дихаєте активно, свідомо, контрольовано. Педагог В. Луканін

рекомендує таке дихання для встановлення правильного стану гортані та мови. Це хороший масаж зв'язок активним повітряним струменем. Коли ви йдете на заняття, зробіть цю вправу кілька разів ще за дверима класу, тоді в клас ви ввійдете в повній "бойовій готовності", тому що ця вправа не тільки активізує апарат, але й тренує увагу всієї системи голосоутворення. [30]

4. Активно (через рот) береде дихання, а на видиху говорите склад, так-так-так ... Скажіть це "відчуваючи" біля коріння передніх зубів "шпаринку" між двома передніми зубами через яку проходить ниточка звуку. Язик дрібно вдаряє по твердому піднебінню біля коренів верхніх різців.

Нижня щелепа вільна, але "не падає". Підключіть уяву: ваше тверде піднебіння, по якому вдаряє язик, дуже високе, як купол храму, тому звук "А" (у складі "так") виходить об'ємний, гарний, як голос людини, що говорить у храмі. Слідкуйте, щоб дихання було плавне, без поштовхів.

5. Зручно лягти на спину, покласти одну руку на бік, іншу на живіт. Взяти глибоке дихання. Руки відчують як розійдуться ребра (наповнилися повітрям легені), висунувся живіт (легкі штовхнули діафрагму, а вона натиснула на живіт). На видиху рахувати: 1, 2, 3, 4 ... Рахунок вільний, неквапливий, голосні протяжні. "Вижимати" повітря до кінця не треба. Рахувати плавно, ритмічно. Звук круглий, гарний. Головне в цій вправі - дихання: повний вдих і плавний тривалий видих. Відчуття звуків, як описано у вправі 4.

6. Трохи ускладнюємо вправу. Все так само, як і в впр. № 5. Лежаче положення, контроль вдиху і видиху, круглий, протяжний звук рахунку. Рахунок вести двозначною цифрою: 21, 22, 23 ... Головне не тривалість рахунку, а якість вдиху і плавність видиху.

7. Взяти носом глибоке дихання, а видих - через рот дуже активно і з стоном, щоб різко і швидко "впав" обсяг повітря у грудях. Цей "стогін" при видиху можна порівняти по звуку з вздохом великої тварини в хліві (корова, кінь). Не мукання, а "вздох". Або уявіть собі, що груди - це бочка, в якій резонує ваш стогін. Звук - "стогін" впирається у верхні зуби, при цьому на губах повинно з'явитися відчуття лоскотання (вібрація). Чому таке дивне порівняння з коровою? Тому що в неї великі боки, потужний подих. У природи, у тварин ми повинні вчитися свободи та природності, яку людина майже втратила. У цій вправі теситура вашого стогону-голосу повинна бути зручною для вас, десть на нижньому регістрі.

8. Глибокий видих ротом. На видиху, в зручній теситурі протягнути звук "М". Губи злегка зімкнуті, не зжаті. Руки стежать за диханням. Звук повинен відгукнутися у грудях, в голові, "заповнити вас" своїм обсягом.

Горло широке, з'єднує два резонатора: голову і груди. Звук протяжний. Потім замініть звук "М" на "Н", "В", "З". Вимоги та умови такі ж, як на звуці "М".

9. Усе як в впр. № 8, тільки до приголосної приєднати голосну: "МАО ...", "ВАО ...". Простежити, щоб форма звуку не змінювалася, щоб дихання не рвала.

10. Ускладнюємо впр. № 9. Вимовляємо 2 склади, на другому робимо наголос, голосну другого складу потягнути, послухати: "МА-МА". Весь час перевіряти правильність відчуттів, контролювати дихання. Слухайте своє об'ємне звучання, яке "наповнює" простір вашого тіла від твердого піднебіння (голови), до нижніх ребер, проходячи через широке, розкрите горло. (Як через горло глечика ллється вода). Теситура зручна. Склади вимовляти не квапно. Між складами пауз не робити. Дихання брати, коли воно закінчується. Слідкуйте, щоб зміна складу, зміна голосної не міняла забарвлення звуку, його об'єму і сили.

МА-МА НА-НА ВА-ВА ЗА-ЗА

МА-МО НА-НО ВА-ВО ЗА-ЗО

МА-МІ НА-НУ ВА-ВУ ЗА-ЗУ

МА-МУ НА-НІ ВА-ВІ ЗА-ЗІ

МА-МЕ НА-НЕ ВА-ВЕ ЗА-ЗЕ

Ця вправа розвиває тривалість дихання, воно дає "почути те зусилля", яке необхідно зробити для того, щоб різні голосні звучали в одній формі, рівно. Вправа допомагає відчувати купол - голову, його фундамент - груди, діафрагму.

11. Треба задати уявну свічку. Покладіть долоні рук на ребра. Вдихніть і починайте "дути на свічку". Зверніть увагу на те, як природа чудово координує ваші дії: повітря з легких виходить поступово і плавно, ребра не опадають миттєво, а поступово, по мірі видування. Така ж природність видиху повинна бути і в співі, коли взате повітря, повинно розподілятися на всю фразу, а не скидатися на перших її звуках [30].

Ця вправа дає гарне уявлення про дихальні процеси у співі, координацію всіх процесів. Виконуйте її частіше, робіть не поспішаючи, уважно. Іноді її можна зробити серед співу, щоб перевірити правильність своїх відчуттів.

Ще один важливий момент. Коли ви починаєте "дути на свічку", то зверніть увагу на те, що між вдихом і моментом видиху (самого дуття) відбувається секундна затримка - перебудова з вдиху на видих. Затримка, але не зупинка! Ця крихітна пауза дуже важлива. Головне, щоб ця пауза залишалася такою ж миттєвою та природньою, так само чітко переключала ваш вдих на видих і в співі.

А тепер зверніть увагу на ваші губи. Подивіться в дзеркало. Ви дуєте на свічку, ваші губи активізувалися рівно на стільки щоб направити потік повітря (особливо верхня губа), та зробити дію: задуть свічку. Лице при цьому зусиллі не спотворюється в гримасі, не втрачає природності, губи активні, але не затиснені. Головне - природність і гармонійність, ніяких зайвих зусиль, затиснення. Дзеркало в цьому великий помічник. Як важливо зберегти у співі цю природну координацію багатьох дрібних процесів, не втратити нічого, але винести це на рівень свідомості, свідомої і контрольованої дії.

Для того, щоб досягти досконалості і свободи в диханні, частіше повертайтеся до цієї простої вправи. Кажуть, що "мистецтво співу - це мистецтво видиху", ми повинні поступово ним оволодіти.

Всі ці прості вправи розвивають грудне (реберне) дихання, дають перші уявлення про співочу позицію, резонатори. Навички, отримані в цих вправах, закріплюються простими вокальними вправами. Коли ви досягнете стабільності у відчуттях реберного дихання, тоді тільки можна буде говорити про діафрагмальне дихання і використання його на практиці. Поспішати тут не варто, так як передчасне зміщення уваги на діафрагму призведе тільки до затиснення, змусить початківця "працювати" тільки м'язами живота, "тужитись", що не прискорить процес навчання, тому що набутих «затиснень» потім нелегко позбутися. [30]

Кожен співак мріє про добре розвинутий співацький голос. Однак, що його розвинути потрібно багато часу та тренувань. У результаті цього тренування спокійніше і глибше стає не тільки голос, але і ваші думки. Чим глибше і нижче голос, тим глибше він осідає у свідомості, тим більше враження справляють вимовлені слова. За рахунок цього зміцнюється ваш особистий авторитет.

Ви можете розвинути свій голос за допомогою цих вправ подібно до того, як розвиваєте м'язи за допомогою занять фізкультурою. Ваш голос стане приємним і милозвучнішим, наскільки це необхідно, його діапазон розшириться, вимова стане більш чіткою, а експресивність - переконливішою.

Краще всього виконувати ці вправи регулярно, причому вранці, це зарядить вас бадьорістю на цілий день. У вас не тільки розвинеться більш приємний голос, але набагато покращиться ваше загальне самопочуття. У міру того, як буде розвиватися ваш голос, буде удосконалюватися і ваша особистість.

1. Встаньте перед дзеркалом. Зробіть видих, потім вдих і вимовляєте кожен звук до тих пір, поки у вас вистачить дихання. Отже, вдихніть і починайте:

• • • • •

е е е е е е е е е е

А А А А А А А А А А

о о о о о о о о о о

у у у у у у у у у у

Ця послідовність не випадкова, ви починаєте зі звуку самої високої частоти - "і". Якщо ви при цьому покладете долоню на голову, то відчуєте легку вібрацію шкіри. Це свідчення більш інтенсивного кровообігу. Вимовляння звуку "е" активізує область ший і горла, ви це можете відчути, приклавши руки до ший. Вимовляння звуку "а" позитивно впливає на область грудної клітини. При проголошенні звуку "о" посилюється кровопостачання серця, а вправу зі звуком "у" надає позитивний вплив на нижню частину живота. Вимовляйте повільно один за другим всі звуки три рази. Ви хочете, щоб ваш голос був більш низьким і глибоким? Тоді багато разів протягом дня вимовляєте звук "у".

2. Тепер потрібно активізувати ділянку грудей і живота, для цього треба вимовляти звук "м" із закритим ротом. Вправи на звук "м" проробіть три рази. Один раз зовсім тихо, другий раз - голосніше і втретє - як можна голосніше, щоб голосові зв'язки напружилися. Поклавши долоню на живіт, ви відчуєте сильну вібрацію.

Особливу увагу слід приділити звуку "р", оскільки він сприяє поліпшенню вимови і надає голосу силу та енергійність. Для того, щоб розслабити язик, проведіть попередню підготовку: підніміть кінчик язика до піднебіння (за передніми верхніми зубами) і "побурчіть" як трактор. Отже, зробіть видих, потім вдих і починайте "гарчати": "rrrr". Після цього виразно і емоційно з підкреслено розкотистим "р" промовляйте наступні слова:

<i>роль</i>	<i>кухар</i>	<i>рис</i>	<i>ритм</i>
<i>кермо</i>	<i>паркан</i>	<i>трава</i>	<i>товар</i>
<i>ринг</i>	<i>сир</i>	<i>крило</i>	<i>робота і т.п.</i>

3. На закінчення виконайте "вправу Тарзана", яке представляє собою кращу профілактику проти простудних захворювань та інфаркту міокарда. Встаньте прямо, зробіть видих, потім глибокий вдих. Стисніть руки в кулаки. Голосно вимовляєте звуки з першої вправи, починаючи зі звуку "і", одночасно б'ючи себе кулаками по грудях, як це робив Тарзан в знаменитому фільмі. Потім продовжуйте, вимовляючи звук "е" і так далі.

Після закінчення вправи ви помітите, як очищаються ваші бронхи від слизу, як ваше дихання стає вільним, як ви заряджаєтеся енергією. Гарненько відкашлятися, позбудьтесь від усього непотрібного! Цю вправу слід виконувати тільки вранці.

Після декількох тижнів тренування порівняйте свій нинішній голос з колишнім, найкраще це зробити, заздалегідь перед початком тренувань записавши свій голос на диктофон. Ви переконаєтеся, що ваш голос помітно змінився. Тепер він знайшов велику сугестивну силу, а це означає, що від вас харизматичне випромінювання стало більш інтенсивним, ви стали говорити більш переконливо і сильніше впливати на оточуючих.

У результаті подібної тренування спокійніше і глибше стає не тільки голос, але і ваші думки. Чим глибше і нижче голос, тим глибше він осідає у свідомості, тим більше враження справляють вимовлені слова, завдяки цьому ви починаєте говорити не просто по-іншому, а набагато краще. За рахунок цього зміцнюється ваш особистий авторитет, все, що вас турбує і непокоїть відступає, а потім і зовсім зникає. Тому ніколи не припиняйте працювати над своїм голосом, тоді ви ніколи не припините працювати над своєю особистістю. [30]

Кожен співак бажав би знати наперед, який етап розвитку голосу основний? У процесі оволодіння голосовою культурою студенти повинні засвоїти систему інтегративних знань про голос, що є здобутком різних наук про голос, але тих, що є значущими для професійної діяльності педагога. Однак, важливі не самі по собі знання про голос, а їх система, на основі якої і формуються життєві установки й переконання особистості та її культурний рівень. Ми поділяємо точку зору В. Гриньової, яка вважає, що система знань уключає: теоретичні знання, котрі необхідні для здійснення діяльності; знання- засоби, що сприяють формуванню умінь, виконанню певних дій, операцій; знання-цінності, котрі визначають ставлення педагога до оточуючої дійсності [3, С. 110].

Все життя людини пов'язане з голосом. Голосом людина виражає свої думки, почуття під час мовлення, співу, плачу. Голос проявляє себе і у наслідок рефлексорних рухів м'язів гортані в процесі чихання, кашлю, що виникають як результат впливу на них різних подразників. Саме з голосу починається людське життя, оскільки голосом фіксується сама поява людини на світ. Недаремно східні мудреці говорили, що «людина без голосу, все одно що пташка без крил». О. Савич писав: «Життя починається із крику, смерть – з мовчання» [9, С. 9]. Навіть коли людина мовчить – думки в її голові завжди промовляються, озвучуються голосом. Для того щоб зрозуміти важливість і незмінність голосу в житті людини, рекомендується зробити звичайний дослід: у середині робочого дня представникам голосомовних професій треба замовчати лише на одну годину, тим самим відчувши всю значущість голосу.

Голос для педагогів є інструментом, що забезпечує професійну діяльність. Виходячи з цього, голос є показником професійної придатності.

Враховуючи той факт, що виконання професійних обов'язків представниками голосомовних професій пов'язано з великим голосовим навантаженням, необхідною умовою для якісного виконання професійних обов'язків є здоровий голосовий апарат. Однак, спостереження показують, що рівень сформованості ціннісної ставлення педагогів до голосу є дуже низьким, що пов'язано з недостатнім рівнем знань про голос. Сформованість ціннісного ставлення до голосу є тісно пов'язаним зі знаннями, оскільки цінності особистості тісно переплетені з її знаннями; цей взаємозв'язок породжує систему переконань як могутніх рушійних сил її активності. У процесі оволодіння голосовою культурою студенти повинні засвоїти систему інтегративних знань про голос, що є здобутком різних наук про голос, але тих, що є значущими для професійної діяльності педагога. Однак, важливі не самі по собі знання про голос, а їх система, на основі якої і формуються життєві установки й переконання особистості та її культурний рівень. [14, С.100]

Отже основним етапом розвитку голосу людини є початковий період! Не заклавши фундаменту, не чекай успіхів. Висловлюючись по іншому, навчання в молодості – різьба по каменю, в старості - креслення на піску. Перші вокальні кроки намічають і закріплюють нейром'язові координації.

Важливо знати про основні ознаки якості вокального голосу є: тембр, діапазон і гучність. Серед найважливіших ознак якості, на першому місці знаходиться тембр. При помірному діапазоні і голосі малої сили може представляти інтерес, якщо тембр голосу гарний. Але при поганому тембрі (навіть з широким діапазоном і великою гучністю) спів позбавлений привабливості. Висота звуку залежить від частоти коливань голосових складок, сила - від інтенсивності видихання і амплітуди коливань складок, тембр – від складу обертонів.

Гарний голос повинен бути резонуючим, вібруючим . Резонанс - це результат вібрації повітря в голосових порожнинах, тобто в носоглотці, гортані і грудній клітці. Для резонансу потрібно правильне глибоке дихання.

Уявіть, що ваші голосові зв'язки - це струни музичного інструменту, а повітря у вашій грудях - це елемент, що забезпечує необхідний резонанс. Якщо ви правильно вдихаєте повітря, то ви даєте голосовим зв'язкам оптимальну кількість того, що вони повинні коливати.

Дитина з високим голосом приводить у рух дуже малий об'єм повітря. Баритон з грудною кліткою розміром з бочку коливає великий об'єм повітря. Для звичайної розмови вам цілком досить поверхневого дихання. Але якщо ви вимовляєте велику промову або ведете тривалу презентацію, вам потрібно посилити свій голос великою кількістю повітря.

Видатна галицька камерна співачка і педагог середини ХХ ст. - Одарка Бандрівська - у своїй праці "Особливості виконання камерних вокальних творів" акцентує увагу на пріоритетності артистично-стильового смаку камерного виконавця, його загальної музичної культури та деталізації ним всіх елементів фактури та виражальних засобів. Проте співачка з визначними вокальними даними - голосовим матеріалом, силою, діапазоном, дзвінкістю голосу – наділяє все-таки оперного співака. [4. С. 61-88.]

Видатний оперний співак В. Луканін, бас з феноменальним діапазоном та величезною силою звука, вважає, що співаку камерного жанру "потрібні тонкі вокальні барви, стилістичне розмаїття і разом з тим природній, свободний і повноцінний звук" 309, С. 23].

А. Івановим введено поняття сили і звучності голосу. На його думку, "голоси, що наділені великою звучністю, можуть досягати і великої сили, подібно Шаляпіну, і навпаки, є співаки, голоси яких не відзначені доброю звучністю, хоча у невеликих приміщеннях складають враження сильних" [21, С. 85]. Згідно цього, як і діапазон, так і сила голосу не є критеріями для поділу голосів на оперний та камерний. Співак вважає, що камерне виконавство відрізняється від оперного лише прийомами вокальної виразності.

Видатна українська камерна співачка О. Басистюк вповні володіє філігранною технікою і професійною виконавською майстерністю, такими особливими прийомами камерного виконавства, як напівзвук, філірування від *forte* до *pianissimo*. Але основною характеристикою камерного співу, який вона вважає найважчим, є те, що перед "слухачами - тільки твоє серце і голос" [4]

3.3. Якісні характеристики вокального голосу

Тип співочого голосу визначається по тембру, діапазону, перехідним звукам, здатності комфортно витримувати певну теситуру. Має значення характер голосових складок. Тип голосу визначається і за якістю звучання регістрів. У сопрано найчастіше більш вільно звучать високі звуки. У басів-центр і низи, у мецо-сопрано-середній регістр.

На думку Л. О. Гринь характеристика вокального голосу майбутнього актора-вокаліста розподіляється за такими критеріями:

- за якостями вокального голосу: тембром, діапазоном, силою звука, атакою звука;
- за показниками якостей вокального голосу: вібрато, регістром, резонатором, інтенсивністю, динамікою, навичками.[9. С.50]

Показником діапазону вокального голосу є *регістр і резонатор*. Регістр голосу – це ряд послідовних за висотою звуків, утворених у результаті дії

механізму голосового апарату. Згідно з аналізом наукових праць, усі співочі голоси мають два реєстри (грудний і головний) і три резонатори (грудний, середній (медіум) і головний). Розподіл жіночих голосів на три реєстри пояснюється тим, що кінцеві ноти верхнього реєстру утворюються головним резонуванням, тобто роботою головного резонатора. Усі вокальні голоси звучать по-різному. Навіть за однакових акустичних умов вони різні не тільки за тембром, а й за чутністю, дзвінкістю, особливо на фоні оркестру, ансамблю.

Сила звука – це якісна характеристика вокального голосу, яка є об'єктивною величиною і може бути заміряна спеціальними приладами як тиск звукової хвилі на одиницю площі. Сила звука визначається енергією, що формується ззовні і залежить від: природних можливостей голосового апарату, величини підзв'язкового тиску, висоти тону звука, заспіваної голосної.

Тембр голосу – забарвлення; терміном “забарвлення звуку” визначається якість сформованого звука. Іноді кажуть, що “стиль – це людина”, тому можна стверджувати й те, що забарвлення звуку або тембр – це сам співак. Слухачі, говорячи про певний голос, часто використовують такі епітети: світлий, м'який, різкий, оксамитовий, темний тощо. Зустрічаються випадки, коли співак має сильний голос, але дуже різкий і неприємний тембр. І навпаки, дуже часто виконавці зі слабкими голосами мають красивий вокальний звук завдяки м'якому й лагідному тембру голосу.

Гарне вібрато робить голос летючим і витривалим. Це важливий критерій якості голосу та його технічності. Характер вібрато може змінюватись у процесі співу залежно від теситури, типу голосної сили звучання, а також від психоемоційного тону виконавця й вокального твору. Зміни у вібрато можуть спостерігатись під час захворювань або за несприятливого режиму роботи голосового апарату. Наприклад, тривале форсування голосу (голосний спів) призводить до так званого “качання” голосом, або тремоляції. Для красивого звучання голосу важлива рівномірність вібрато. Поряд з іншими якостями голосу – діапазоном, силою звуку, тембром, технічністю – вібрато характеризує його вокальний стан. Відсутність вібрато – це наслідок неправильної роботи гортані – її напруженості, скованості під час співу

Наступною якісною характеристикою вокального голосу є **діапазон**. Професійні співаки-вокалісти зазвичай володіють голосом у діапазоні близько двох октав, чого достатньо для виконання творів різнопланового репертуару. Однак зустрічаються співаки з унікальними голосами, діапазон яких доходить до двох з половиною, трьох октав. До таких співаків належать солісти оперних театрів України, Росії, зарубіжні виконавці світової класики. Діапазон

вільного звучання співаків-початківців, тим більше акторів, як правило, не перебільшує 8–9 тонів. Збільшення діапазону – справа тонка, яка потребує ретельної уваги й постійного контролю фахівця (викладача).

Якісна характеристика вокального голосу – атака звука – процес, у якому беруть участь певні органи людини: органи дихання (вдих, видих і подання звуку, що здійснюються у співака одночасно), органи слуху (правильне відтворення звуку – музичний слух, процес уявлення звуку – “внутрішній” слух), положення корпусу людини. Деякими з цих складових співаки керують цілком свідомо, наприклад, диханням, положенням голови, язиком, ротом. Але є й інші фактори, такі, наприклад, як натягнення та посилення голосових складок при регулюванні атаки звука, що приводяться в рух несвідомо й керуються виключно відчуттям співака.

Отже, за визначенням учених і педагогів О. Здановича та Л. Дмитрієва, процес формування вокального голосу полягає у виробленні правильної взаємодії всіх частин голосового апарату. Так, О. Зданович зауважував, що від характеру й сили нервових імпульсів виконавця залежить та чи інша якісна характеристика вокального голосу та звука. Л. Дмитрієв наголошував, що саме “звукові образи” вокального звука мають диктувати виконавські прийоми, технічні засоби для їх звукового втілення, тоді вся техніка буде побудована як вираження певних музично-виконавських завдань.[13, С.122]

Також важливим для співака є правильне визначення типу голосу. Визначення типу голосу проводиться по комплексу ознак: тембр, діапазон, здатність витримувати теситуру, місце розташування перехідних нот, будова гортані і розміри голосових складок, статура співака.

Більше усього помилок трапляється при визначенні типу голосу. Визначають типи голосів по тембру і висоті. Але тембр голосу - величина змінна, а висота залежить від якості натягнення зв'язок молодого голосу. "Де тонше, там і рветься". Прислів'я дуже підходить до змагання по висоті між низьким і високим молодими голосами, де частіше виграє низький голос (з більш товстими зв'язками).

Часто початківець співак поняття не має який у нього голос. Високим голосам іноді дуже подобається співати низько, а прекрасне високе меццо-сопрано і баритони не хочуть співати низько. Якщо низький баритон "горлит", його можна прийняти за баса, а він усього лише співає в народній манері. А якщо раптом молодий ліричний баритон бере верхню Сіль, його можна помилково прийняти за тенора. Але в професійній роботі в хорах баритони часто підміняють тенори, значить, для них це не страшне, хоч і втомливе.

Також молоде меццо-сопрано довго співає як сопрано. Ліричні тенори, яким особливо необхідно співати тільки у високій позиції, довго співають в

низькій позиції ("як баритони"). Насправді ж, вони співають в розмовній або естрадній манері, тобто класична манера співу відрізняється передусім високою позицією.

Наявність "маски" вже визначає голос як густим, і легким він бути не може, він може бути жвавим, але це його індивідуальність або техніка. Голос у співака такий, які його фізико-біологічні характеристики, тобто тип голосу закладений генетично в природі кожної людини.

Поняття про багаточисельність густих співочих голосів незаперечне, виключаючи легкі голоси: їх природу легко зруйнувати (крім "точки" резонансу ніякої іншої опори у них немає). Голос співаку не "дається від природи" - це істина, а придбавається людиною різними шляхами. І немає в ньому нічого природного, а все штучне, згідно з культурою, в якій мешкає людина, або мистецтву, якому він навчається. Природний тільки крик дитини, все інше - досвід і придбання.[13]

Голос новачка не розвинений не повноцінно може проявитися. До того ж, наслідуючи кому-небудь, починає співак" підганяти" голос під чийсь стандарт. Оцінка типу голосу повинна уточнюватися в процесі розвитку співака. Чимало і "проміжних" голосів. Наприклад, ні бас, ні баритон, а бас-баритон. Іноді такого співака прагнуть вести як баса або баритона, частково спотворюючи природу. Коли роками співають "не своїм" голосом - це руйнівне для нього. Голосовий апарат на шкоду собі здатний пристосовуватися і імітувати звучання, якому вже хочеться відповідати.

Для оволодіння основами вокальної техніки потрібно багато часу, але якщо голос "поставлено" від природи, то легко. Однак це велика рідкість. Трапляються щасливці, у яких гортань анатомічно вдало побудована і організована для співу. Їм непотрібно особливих пристосувань для переходу від мови до співу. Для більшості ж такий перехід пов'язаний з пошуками пристосувань гортані. Зазвичай опановують голосом довго, почасти на осліп. А буває, невдале звучання виправляється мало. Наприклад, виконавець форсував голос, але змінив його тип, або усвідомив користь для нього придихової атаки - і тон став м'яким, співочим. Коригувати голос треба "шанобливо" по відношенню до його природи.

Вважається, що найефективнішими формами початкової роботи є:

- спів а caprella, без супроводу. Деяким співакам-початківцям він здається "нецікавим", але забезпечує більш швидке засвоєння навичок володіння голосом. Супровід "заглушує" деякі вади голосу; спів а caprella їх виявляє. Водночас такий спів уможливорює якісну роботу над нюансуванням, тембральними якостями голосу;

- спеціальні вправи під фонограми в різних стилях сучасної музики, на основі яких поєднується розвиток “техніки” і “відчуття стилів”;
- вправи для вокального дихання;
- сценічний рух (хореографія); тренування дихання в процесі руху;
- ансамблевий спів, що формує “дисципліну голосу”, уміння підпорядковувати його різноманітним акустичним фонам;
- робота з мікрофоном;
- активна концертна діяльність.[13]

Для того, щоб навчитися правильно співати, потрібно приділити багато часу. На досягнення і закріплення культури вокального звучання звичайно йде багато часу. Вокаліст не бачить власних "клавіш" і в пошуках технічного розвитку часто помиляється, довго виправляє на осліп.

Капризна вокальна техніка, але це лише засіб. Співак повинен бути грамотним музикантом, виразним артистом. Цьому теж довго навчаються.

Багато охочих навчитися співати задають питання чи можна навчитися співати з книг? Співати вчить практика. Вчитися співати з книг- вчитися плавати на березі. Але грамотні книги передають досвід, допомагають усвідомити голосові проблеми, сприяють самостійній роботі співака, скорочують час навчання. Якщо учень не вміє працювати самостійно, або не усвідомлює роль техніки, то зустрівши нові співочі труднощі, легко втрачає вокальну форму.

Вокальний слух – це здатність визначати якість співочого звуку, вміння розпізнавати недоліки голосів. Вокалісти сприймають співоче звучання не тільки слухом, а й м'язами голосового апарата, вібраційними відчуттями, зором, взаємодією різних органів чуття, досвіду, інтелекту. Слухова інформація переробляється свідомістю, пов'язана з аналітичними здібностями, безумовно, потребує розвитку і досвіду.

Найбільш прийнятне для співу є змішане дихання, тобто нижньореберне-діафрагматичне (костоабдомінальне, грудодіафрагматичне). Це є найбільш поширений тип дихання, яким дихають більшість співаків. При цьому типові грудна клітка і діафрагма активно включені в роботу і тому при вдиху разом з розширенням грудної клітки живіт також трохи **випинається** вперед. Всіма відкидається дихання ключичне. При цьому типові грудна клітка і діафрагма активно включені в роботу і тому при вдиху разом з розширенням грудної клітки живіт також трохи **випинається** вперед. Гігієнічно дихати через ніс: зовнішнє повітря очищується від пилу, зволожується, зігрівається. Цим охороняються дихальні шляхи від подразнення.[17]

Для голосу важливо дотримуватися голосового режиму. Не завжди є можливість вибирати час. Але хронотипи людей різні (хроно-від грецького:

час). "Жайворонкам" краще співати вранці (10-12годин), "совам" -вечором(15-18). Фахівці з біоритмів навіть стверджують, що, втрачаючи контакт з нашим тілом, люди через десятиліття наживають патологію.

В академічному навчанні обов'язкова має бути присутність вокальних вправ тому, що професійна підготовка в цілому не обходиться без них. Вони не тільки призводять голос в найкращий робочий стан, але тренують його цілеспрямовано з урахуванням індивідуальних і ситуативних завдань.

Від виконавців оперних партій вимагається мати діапазон голосу у дві октави. Від камерних співаків- півтори. Непідготовлені співаки частіше використовують обсяг септіми (типовий, середній діапазон народних пісень). Рамки всі умовності. [27]

Співоча форма, важко досягнута, досить легко втрачається без тренування. Її доводиться постійно підтримувати. Відбуваються вікові зміни, що вимагають знаходження нових вокальних координацій. Поставлені від природи голоси - досить рідкісні. Абсолютна більшість голосів вимагає обробки.

Також слід знати про існуючі недоліки співу. Основними типовими недоліками у співі є: форсування, "гортанність" голосу, відкритий або перекритий звук. Строкате звучання голосних, завужене «і, е,» безопорність звучання, сиплий тремор або жорсткий. Неточне попадання на звук (під'їзди). Затиснуте або відкрите звучання "верхів". Порушення вібрато, тремо. У співаків хору - тенденція до втрати власного природного тембру.

Існує багато способів **виправлення вокальних дефектів**: правильне визначення типу і характеру голосу; зручний для співу репертуар; зняття зайвого м'язового напруження; застосування придихової атаки для пом'якшення тембру; використання рухливих вправ для полегшення звуку; вимоги опори, позіху, високої позиції. Найкращий спосіб-недопущення дефектів. Для виправлення одних і тих самих дефектів можуть застосовуватися різні вокальні прийоми. Одним співакам краще допомагають м'язові відчуття, іншим - вібраційні. [13]

Мікрофон трохи змінює тембр голосу. Ступінь спотворення не завжди передбачувана, залежить від якості апаратури. Якщо виступ не транслюється, а співака в залі чути без підсилювачів - мікрофон непотрібен.

Застосування аудіотехніки впливає на вокальному навчання. Звуковий ефір-це вокальний всеобуч. Засилля поганого співу в ефірі знижує вокальний смак слухачів і початківців співаків. І навпаки: пропаганда на радіо і телебаченні вокальної класики підвищує вокальну культуру суспільства. Звукозапис-ефективний інструмент вокальної педагогіки, що дозволяє співакам аналізувати своє звучання. Діє самоконтроль і в момент виконання (слухання себе через динаміки, використання функції "караоке"). При цьому м'язові та

вібраційні відчуття співаючого доповнюються дієвим слуховим самоконтролем. Адже сприйняття співаком свого голосу через кісткову провідність, через м'язові відчуття дає тільки викривлене уявлення про своє звучання. Треба повніше використовувати можливості електроакустичних систем.

Найбільш зручною для розспівування вважається народна пісня. Народжена голосом, вона пройшла через природний відбір голосами багатьох поколінь. До того ж вона може звучати в супроводі різних інструментів (баян, гітара, балалайка, бандура і т. д.) і без них, та зручна під час самостійних занять. [14]

Для розвитку вокально-хорових навичок школярів найбільш зручними є використання народних пісень. На першому-другому році навчання на уроці музики навички чистої інтонації виробляються на унісоні. На цьому етапі вокально-хорові вправи, які будуються на народнопісенному матеріалі, орієнтовані на вироблення співацького дихання, високої позиції та м'якої атаки звука, оволодіння навичками виконання музики з різними динамічними відтінками. З цією метою варто використовувати пісні "Вербова дощечка", "Як діждемось літа", "Коляд, коляд, колядниця", "Українка я маленька" тощо.

На *третьому-четвертому* році навчання формується здатність до слухового сприйняття та виконання двоголосних творів. Для роботи в цей період рекомендуємо використовувати вокально-хорові вправи та пісні, в яких голоси, що співають в унісон, начебто випадково розходяться {в терцію), а потім знову зливаються.

Загальні вимоги до народних пісень, що використовуються на початку навчання, - це їх мелодична виразність, простий ритм, консонантність інтервалів, вокально-зручна текстура.

3.4. Поради щодо збереження голосу.

Здоров'я голосового апарату для вокаліста має важливе значення. Від стану голосових зв'язок залежить краса і чистота голосу. Впливають на співучість голосу і багато інших чинників: стан хребта, щитовидної залози, шлунково-кишкового тракту, м'язів черевного преса.

При роботі з таким тонким і винятковим інструментом, як людський голос, необхідний прояв особливої уваги й уміння передбачати. Педагог з вокалу зобов'язаний чути розлад голосу учня, що почався, раніше навіть, ніж він може бути діагностовано лікарем - ларингологом" [24, с. 82]. Вокальні педагоги зобов'язані неухильно дотримуватися умов, необхідних для професійного становлення голосу.

У першу чергу це - психологічний клімат, моральна обстановка в класі між учнем і вчителем. Не викликає сумніву той факт, що для здорової й нормальної творчої роботи необхідна, перш за все, спокійна атмосфера доброзичливості з боку вчителя й повної довіри з боку учня, що виключає м'язову скутість, нервово-психічні травми й зриви в студента. Не випадково при нервових розладах страждає голосова функція. Майбутній вокаліст має повідомити викладача про всі незручності, що виникають у нього під час співу. Педагогам з вокалу необхідно постійно пам'ятати про те, що такт і культура в спілкуванні - це головна умова збереження здоров'я вокаліста.

Наступною умовою є обізнаність наставників у галузі фізіології й гігієни голосу. Педагоги повинні дуже добре знати і, що важливо, обов'язково враховувати в роботі природу, властивості голосу, фізіологічні можливості своїх вихованців; більше привертати увагу й ретельніше прислухатися до суб'єктивних відчуттів своїх учнів; пам'ятати, що головним критерієм правильного співу є комфортність при голосоутворенні.

Система в заняттях і репетиціях відіграє теж дуже важливу роль в становленні голосу. Планомірне навчання, тренінг сприяють виробленню в учня необхідних голосових і слухових навичок, а також м'язового контролю. Навик м'язового контролю при співі - це вміння прислухатися до м'язів свого голосового апарату, знати свої відчуття при правильному співі й напрацьовувати ці відчуття. Педагогам-вокалістам необхідно уникати під час занять нераціонального використання голосу учня (непридатна теситура, тривалий спів, спів або виступ на концерті у хворобливому стані), оскільки все це призводить до захворювань органів, що беруть участь у голосоутворенні, а саме: до гострого й хронічного професійного ларингіту, вузликів на зв'язках, крововиливів у голосові зв'язки й, навіть, трахею.

Дуже важливо не тільки не співати у хворобливому стані, а також і бути присутнім на репетиціях. Необхідно уникати перевтоми голосу. Стомлення може накопичуватися й вилитися у зрив. Необхідно також, на наш погляд, указати на неприпустимість перенапружень як моральних, так і фізичних з боку учня. Часто професійні захворювання виникають при напруженій і ретельній підготовці до конкурсів, номерів для введення їх у концертну програму тощо. Це походить і від фізичного навантаження, що нерівномірно виникає, і від посиленого пресингу на нервову систему учня.

Безконтрольний, багатократний спів важких творів, високих нот, форсування звуку зовсім неприпустимо під час навчання в класі вокалу. Це не тільки не приносить користі, але й значною мірою є згубним для голосу, стомлюючи й збіднюючи його.

Режим занять, поза сумнівом, є однією з важливих умов, необхідних для професійного становлення голосу. Слід уникати надмірного голосового навантаження. Тривалість співу без перерви в професіоналів не повинна перевищувати 60-ти хвилин. У студентів цей часовий поріг повинен обмежуватися 45-ма хвилинами. Учителям, і в першу чергу тим, хто тільки починає свою педагогічну діяльність, необхідно знати й пам'ятати, що при надмірному навантаженні слабшають горлові м'язи, голос утрачає свіжість, звучність, стає важким і не піддається контролю.

Ґрунтуючись на вищесказаному, можна рекомендувати для викладачів з вокалу, майбутнім учителям співу для більшої гарантії в планомірному використанні й збереженні дитячого голосу такі поради:

- необхідно взяти за правило, щоб кожен учень співу на початку й протягом усього періоду навчання через певні проміжки часу проходив обстеження у лікаря-фоніатра (це дозволить уникнути багатьох проблем, що стосуються діяльності голосового апарату);
- здійснювати ретельне, продумане й професійне керівництво постановкою голосу (засоби викладання повинні бути раціональні);
- не можна змушувати учня виконувати непосильні співацькі вправи, де вокальні вимоги не відповідатимуть його наявним можливостям;
- заняття співом повинні бути припинені на період мутації, у хлопчиків на триваліший, у дівчаток - на менш тривалий термін. Необхідно надзвичайно уважно й дуже обережно ставитися до цього періоду. Не слід забувати про те, що всяка напруга або, ще гірше, перенапруження голосового апарату в цей період може абсолютно згубно відбитися на учневі, а значить, на всій його подальшій вокальній діяльності.

Не менш уважне ставлення повинні проявляти педагоги до голосового апарату дівчаток у так звані „критичні дні”. „У ці дні стінки капілярних кровоносних судин набувають значної ламкості й дуже легко при нарузі можуть розірватися. Зокрема, можуть розірватися й ті капіляри, які знаходяться в голосових зв'язках, викликаючи крововилив” [24, С. 151].

Не слід забувати про те, що особливо легко може настати пошкодження капілярів у голосових зв'язках у день напередодні менструації й перші два її дні. Це не можна в жодному випадку забувати педагогам-вокалістам. Протягом усього періоду навчання їм необхідно дотримуватися обережності й обов'язкової передбачливості щодо молодих голосів своїх учнів, які не зміцніли, оскільки голос - це досить крихкий апарат, що вимагає до себе настійно дбайливого й уважного ставлення [18]. Таким чином, професійна впевненість у собі й у своїх силах може виникнути тільки в результаті вдалої

підготовки, чіткого, грамотного уявлення про творчі процеси, зокрема, голосоутворення й вироблення навичок технічної досконалості.[18]

Сильно псує поставу тривала сидяча робота. Викривлення хребта заважають правильній постановці дихання і звуковидобування. Вправи на зміцнення м'язів спини і черевного преса, допоможуть виправити незначні порушення постави. При виражених сколіозах і кіфозах слід звернутися до лікаря.

Слід зміцнювати і м'язи шиї, оскільки в області шиї знаходяться важливі звукоутворюючі органи - голосові зв'язки, гортань. Шийна мускулатура повинна забезпечувати вільне, стійке положення голови при співі. Для зміцнення м'язів шиї рекомендується регулярно виконувати плавні нахили і повороти голови.

Зміцненню дихальної системи сприяє дихальна гімнастика. Регулярне відвідування ЛОРа дозволить виявити захворювання голосового і дихального апарату на ранній стадії. Не можна співати при сильних застудах: гаймориті, ларингіті, фарингіті та інших захворюваннях. При першінні і запаленні горла необхідно полоскати його теплими настоянками ромашки, шавлії, кори дуба, кропиви або слабким розчином морської солі. Допомагають також інгаляції на мінеральній воді, трав'яні інгаляції з материнкою і звіробоем.

Для інгаляції нагрійте мінеральну воду і капніть в неї 2-3 краплі ефірного масла (евкаліпта, лимона, чайного дерева і т.п.). Накрийте голову рушником і нахиліться над ємністю з водою. Намагайтеся глибше вдихати пари протягом 10-15 хвилин.

При застудах пийте чай з медом і лимоном, відвар шипшини. [24]

Для того, щоб співацький голос якісно звучав, потрібно обов'язково правильно харчуватися. Отже, що робити коли дратують голосові зв'язки алкоголь, газована вода, горіхи, насіння, шоколад, дуже гарячі або холодні напої, надмірно гостра і пересолена їжа.

1. Не рекомендується зловживати і жирної, смаженої їжі.
2. За день до виступу не слід їсти томати, горіхи і насіння.
3. Не рекомендується співати на повний шлунок.
4. Займатися вокалом слід через 1,5 - 2 години після їжі.
5. Не можна займатися вранці на голодний шлунок.
6. Обов'язково поснідайте після пробудження.

Щоб очистити голосові зв'язки перед заняттями вокалом, бажано з'їсти свіже яблуко. Корисно також регулярно вживання в їжу меду і прополісу. Включіть в щоденний раціон продукти, що містять вітаміни В і С. До них відносяться апельсини, шпинат, капуста, яйця, печінка, пророслі зерна пшениці, рис, висівки.

Не рекомендується голосно кричати і форсувати силу голосу при співі. Негативно впливають на голосові зв'язки і тривалі розмови по телефону. Якщо голос охрип, максимально зменшіть голосове навантаження. Однак не варто при цьому розмовляти пошепки. Шепіт також викликає перенапруження зв'язок.

Не співайте і не розмовляйте на морозі, на протягах і в сиру погоду. Взимку, перед виходом на вулицю, випийте трохи води кімнатної температури, щоб охолодити стінки гортані і підготувати їх до різкої зміни температури. Якщо ви пили гарячий чай, то посидьте в приміщенні хвилин 15.

Жінкам небажано співати в перші три дні менструації. Капіляри в ці дні стають більш ламкими. Заняття співом в дні менструації може призвести до крововиливів в зв'язках і порушень функцій голосу.

Якщо ви тільки починаєте заняття вокалом і вам важко співати, то пийте чисту або негазовану мінеральну воду маленькими ковтками кожні 5-15 хвилин. Альтам не слід співати занадто високі ноти. Підбирайте репертуар, відповідний вашим голосовим можливостям. Обов'язково потрібно розспівуватися на початку заняття вокалом і виконати дихальні вправи. Оптимальний час для занять вокалом 45-60 хвилин. Професійним вокалістам після 45 хвилин занять слід робити 15 хвилинну перерву. [15]

Загальний стан здоров'я впливає на красу і силу голосу. Постарайтеся виробити оптимальний режим дня, щоб уникнути стресів та перевтоми. Має бути достатньо здоровий сон. Регулярне недосипання знижує тонус усього організму.

Заняття вокалом слід планувати не раніше ніж через дві години після пробудження. Не забувайте і про регулярні фізичні навантаження, щоб підтримувати в тонусі всі м'язи тіла. Хоча б три рази на тиждень займайтеся бігом, плаванням, аеробікою або будь-яким іншим видом спорту.

Для зняття перенапруги і стресового стану корисно виконувати аутотренінг, займатися йогою і медитаціями, приймати ванни з морською сіллю і ефірними маслами, спілкуватися з тваринами, відпочивати на природі. Намагайтеся більше посміхатися і уникати негативних емоцій. Відмовтеся від куріння і спиртного. Комплексна турбота про своє здоров'я допоможе вам і вашим голосовим зв'язкам завжди залишатися у формі. [15]

Крім того, кожному співаку потрібно мати знання про лікування та попередження професійних захворювань голосу (фоніатрію). Фоніатрія (галузь отоларингології) - наука про лікування та попередження професійних захворювань голосу існує здавна. На жаль, з цією областю медицини ознайомлене надзвичайно вузьке коло людей, хоча проблеми, які вирішують лікарі - фоніатри мають пряме відношення до кожної людини.

"Який чудовий голос!" - вигукуємо ми, почувши знаменитого співака. Людський голос дійсно володіє багатючими можливостями впливу на людей, що залежать від його сили і тембру. Недарма про людей, що володіли рідкісними голосовими даними, складалися легенди, їхні імена залишилися в історії.

Розвивати голос, вміти правильно користуватися ним, зберегти його силу, звучність і витривалість протягом багатьох років - насуцне завдання кожної людини, і особливо тих, хто присвятив себе "голосовій" професії. Це відноситься до акторів драматичних театрів, педагогів, лекторів, екскурсоводів, дикторів, вихователів дитячих дошкільних закладів, не кажучи вже про співаків і виконавців. Часто з докладами, бесідами доводиться виступати громадським діячам, керівникам колективів, військовим командирам, політикам і багатьом іншим, у яких робота пов'язана з підвищеною голосовою навантаженням.

Ці особи можуть страждати тими чи іншими захворюваннями голосового апарату, наявність яких не дозволяє їм співати, виступати, проводити заняття, тобто користуватися голосом в професійних цілях. Так і слухачам неприємно, якщо зі сцени, з кафедри, з трибуни лунають сиплі здавлені звуки, якщо викладач раптом збивається з гучної мови на шепіт, а лектор каже глухо, невиразно. "Добре вимовлене слово - це вже музика", - любив повторювати великий режисер К.С. Станіславський.

Красивий тембр, вільне використання дихання, достатня сила звуку, багатство і різноманітність інтонацій - ось фактори, що забезпечують максимально ефективно дію голосу.

Дійсно, людина, голос якого пестить слух, здається привабливішим того, у якого поганий голос, нерозбірлива мова. Перш ніж відповісти, що саме призводить до зміни і, навіть, "втрати" голосу, ознайомимося коротко з механізмом утворення голосу. У відтворенні звуків беруть участь три основні відділи дихального апарату, які контролюються центральною нервовою системою, це - легені, бронхи, трахея (нижній резонатор), потім голосовий апарат гортані, зокрема, голосові складки, гортанні шлуночки, надгортанник, і третій відділ - це резонуючі порожнини рота, носа та додаткових пазух носа (верхній резонатор).

У момент вимовляння звуку голосова щілина, що утворюється голосовими складками, на початку закрита, тобто голосові складки знаходяться в напруженому або зімкнутому стані. Потім під тиском повітря, що знаходиться в легенях, бронхах, трахеї, голосова щілина відкривається на дуже короткий час і в цей момент частина повітря проривається через щілину між голосовими складками, після чого вони знову змикаються. Таким чином,

при фонації, тобто проголошенні звуку повітряний струмінь, що виходить з нижнього резонатора, періодично з певною частотою переривається і знаходиться в стані коливального руху. Ці коливання повітря і створюють звук, який потім посилюється у верхньому резонаторі. На висоту, тембр, забарвлення голосу впливає довжина і ширина голосових складок, їх напругу, а також резонатори.

Бажаючи вимовляти звук певної висоти, людина скорочує певним чином м'язи гортані, рефлекторно надає голосових складках необхідну довжину і напругу, а верхнім резонаторам певну форму.

Все це відноситься до нормального утворення звуку та формування голоси. Втрата голосу є болісним процесом для кожної людини і, звичайно, для тих людей, у яких гортань є "робочим органом", перетворюється на катастрофу. В результаті цього деякі хворі змушені змінювати роботу, професію, а іноді переходити на інвалідність, якщо вчасно не лікувати захворювання. На щастя, це трапляється все рідше і рідше, тому що сучасні фоніатричні методи лікування дозволяють надати своєчасну допомогу хворим.

Лікар - отоларинголог вищої категорії Анатолій Дмитрович Лобко надає досить корисні для вокалістів поради [23]. Нижче ми подаємо деякі поради лікаря.

1. Найбільш частою причиною розладу голосу є запалення гортані - гострий ларингіт. Це захворювання виникає в результаті охолодження, прийому надмірно гарячої або холодної їжі, води, дії газів, диму або інших домішок повітрі.

Перевантаження голосового апарату, а також крик, можуть сприяти виникненню ларингіту. Голос при цьому захворюванні стає хриплим, а деякі хворі зовсім "втрачають" голос. Якщо вчасно звернутися до лікаря, то після лікування голос зазвичай відновлюється протягом декількох днів. Якщо ж вчасно не почати лікування, то ларингіт може прийняти затяжний перебіг і перехід у хронічну форму, лікувати яку і важче і довше.

Іноді під впливом тривалого подразнення слизової оболонки, перенапруження голосу або внаслідок тривалого запалення голосових складок на них утворюються доброякісні пухлини - фіброми, поліпи, кісти, "співочі вузлики" і т. д. Вони ускладнюють зближення голосових складок, голос стає хриплим. Після хірургічного видалення таких утворень звучність і чистота голосу відновлюються.

2. Причиною втрати голосу нерідко стають неврози, що виникають через перенапруження центральної нервової системи. Іноді, наприклад, буває досить-сильного переляку чи несподіваного нервового потрясіння, щоб людина раптом втратив звучну мову. Але для цього "раптом" ґрунт готується

поволі. Хвороба немов чекає "пускового моменту", яким і служить нервовий зрив.

Голос може змінюватися і при деяких фізіологічних станах відображають перехідні періоди в житті організму. Так в період статевого розвитку, приблизно з 11 до 15 років, у підлітків голос змінюється, або, як кажуть, "ламається", особливо у хлопчиків. Голос у них стає хрипкуватим, тремтячим, несподівано переходять на фальцет. Іноді, особливо при навантаженні, хвилюванні може наступити короткочасна втрата голосу. Скоротити період мутації якими-небудь або іншими лікарськими засобами не можна, та й не потрібно - зазвичай через півтора-два роки "ломка" голоси припиняється і встановлюється нормальний голос дорослої людини. Однак треба пам'ятати, що при важко протікає або тривалій мутації слід звернутися до лікаря.

3. Сила, висота, звучність, тембр голосу залежить не тільки від стану гортані, голосових складок, але і від рухів язика, губ, порожнини рота. Хронічний нежить, аденоїди, поліпи носа, захворювання придаткових пазух носа, захворювання трахеї, бронхів, легень також можуть вплинути на голосоутворюючий апарат. Тому потрібно своєчасно піклуватися про лікування таких захворювань і про те, щоб носове дихання було нормальним, а дихальні шляхи в хорошому стані.

4. Режим і характер харчування теж має пряме відношення до звучності голосу. Переповнений їжею шлунок тисне на діафрагму, що створює механічне перешкоду дихання та голосу. Тому їжу потрібно приймати за 2-3 години до початку уроку, лекції, виступи на сцені. Необхідно різко обмежити вживання гострих приправ в їжу. Не бажана як дуже холодна, так і гаряча їжа.

5. Особливо шкідливі для голосових складок алкоголь і тютюновий дим, які змінюють нормальні властивості слизової оболонки гортані. Голос знижується тембром, втрачає м'якість і звучність, стає хрипким, а в подальшому на них можуть з'явитися пухлиноподібні утворення.

6. Небезпечно для голосу спів і тривала голосова навантаження на холоді, так як вдихуване повітря не встигає зігріватися і охолоджує слизові покриви гортані і трахеї. Надмірна сухість повітря також може змінювати нормальні властивості слизових оболонок верхніх дихальних шляхів.

Перенапруження голосу проявляється спочатку не стільки зі зміною його звучання, скільки неприємними відчуттями в гортані. Її ніби здавлює, здається, що там знаходиться щось стороннє, хочеться випити води, відкашлятися. Особливо має насторожувати відчуття сухості, яке може бути викликано недостатньою мастилом голосових складок слизом, що виділяється особливими залозами. Адже голос звучить дзвінко, чисто, тільки тоді, коли голосові складки вологі.

Лікування захворювань голосового апарату вимагає комплексного підходу - це застосування медикаментозних засобів, фізіотерапії, психотерапії, правильної постановки дихання і голосу, хорошого озвучування резонаторів.

7.Відомо, що будь-яку хворобу легше попередити, ніж лікувати. Постійне загартовування свіжим повітрям, сонцем, водою, а також фізичні вправи, гігієна праці, відпочинку, дотримання нормального режиму дня, певна дисципліна поведінки, суворий контроль за собою і те відчуття міри у всьому, що підтримує рівновагу фізичних і духовних сил, повинні увійти в звичку, стати потребою. Берегти голос треба до того, як з'являться перші симптоми захворювання. Необхідно, перш за все, зберегти навички правильної фонації: уникати перенапруження голосу в галасливій обстановці, у спорах, в азарті спортивних ігор, говорити тільки на видиху, що найбільш фізіологічно.

У ранні роки, коли відбувається формування організму, одночасно слід розвивати, облагороджувати голос. Любов до музики, крім того, сприяє естетичному вихованню дитини. Діти нерідко володіють чудовими вокальними даними. Але якщо не берегти голос, неправильно використовувати його, особливо в період мутації, природний дар можна розгубити.

Лектори, співаки, педагоги, артисти часто працюють, виступають публічно, перебуваючи хворим. Це в подальшому відображається на голосовому апараті і людина на тривалий час може "зірвати" голос. Між тим відповідний голосовий режим протягом 2-4 днів лікування, могли б попередити захворювання гортані. Дотримання елементарних правил безпеки дозволяє попередити захворювання, що ведуть до зміни або втрати голосу.

Багато особи недостатньо обізнані до кого звертатися, у разі захворювання голосу, коли і як приступати до лікування, і тому нерідко керуються порадами необізнаних людей, що часом призводить до незворотних змін у здоров'ї, що хворому часом вже важко або неможливо допомогти. Особам голосових професій, у кого голос швидко втомлюється або змінено, потрібно звертатися до лікаря - фоніатра, спеціаліста з розладів діяльності голосоутворюючого апарату. Якщо дбайливо користуватися голосом, він може довгі роки витримати велике професійне навантаження і залишитися свіжим, гнучким і звучним.

IV. ВИСНОВКИ

Отже, проблема формування духовної культури вчителя засобами вокального мистецтва є частиною більш загальної проблеми становлення духовності молоді й суспільства в цілому.

1. Аналіз існуючого стану речей свідчить про полярність розмежування соціокультурних тенденцій, загострення суперечностей між стандартами навчання, існуючим станом музичної підготовки, станом музичної культури, загальнолюдських та духовних цінностей. У вирішенні цього конфлікту професійна педагогічна освіта має зробити вагомий внесок. Посилення культурної домінанти в музичній освіті сприятиме розвитку духовності та духовної культури, підвищенню морального рівня суспільства, спрямовує на формування світоглядної позиції особистості, розвиває високі почуття, естетичні смаки.

2. Аналіз наукових видань засвідчив, що одним з найрезультативніших шляхів збагачення знаннями, інноваційними досягненнями є обмін досвідом між педагогами й практиками, теоретиками, організаторами. Методичні засади розвитку дитячого співацького голосу музично-виховної роботи не лише на рівні співпраці з вітчизняними педагогічними школами, а й в міжнародному масштабі.

3. Досвід зарубіжних музикантів-педагогів, вокалістів, психологів дозволяє в іншому ракурсі сприймати й вирішувати питання музично-естетичного, вокального, психофізіологічного розвитку дітей. Ознайомлюючись з системою організації вокального виховання в початковій школі інших країн, ми маємо інформаційне підґрунття для здійснення певних заходів щодо вдосконалення організації навчально-виховної роботи у спеціалізованих дитячих музичних школах України. Крім того, заслуговує на увагу подальше вирішення зазначеної проблеми в умовах сучасної вітчизняної початкової музичної освіти, а також педагогічного керівництва розвитком вокальних умінь і навичок школярів в освітянському закладі, дитячій музичній школі.

4. Збереження співацького голосу студентів музично-педагогічних спеціальностей передбачає виконання загальних та специфічних вимог до охорони співацького голосу, що включає збереження загального здоров'я організму студентів та забезпечення специфічних заходів охорони голосового апарату, пов'язаних з особливостями процесу вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Основною умовою дотримання норм та правил охорони співацького голосу студентів є інформування студентів з питань гігієни співацької діяльності.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б.Абдуллин, Е.В.Николаева. – М.: Издат.центр «Академия», 2004. – 336 с
2. Аспелунд Д. Развитие певца и его голоса / Д. Аспелунд; под ред. М.Л. Львова. – М. : Музгиз, 1956. – 192 с.
3. Бавика Т. В. Практичні рекомендації по формуванню співацького дихання / Т. В. Бавика. – Луганськ, 2014. – 24
4. Бандрівська О. К. Особливості виконання камерних вокальних творів / Одарка Бандрівська // Науково-методичні праці, статті, рецензії / Упор. Р. Мисько-Пасічник. – Львів: Апріорі, 2002. – С. 61-88.
5. Вайнштейн Л. Камілло Еверарді і його погляди на вокальне мистецтво ". - Київ: 1924.
6. Голубєв П. В. Поради молодим педагогам-вокалістам / П. В. Голубєв. – К.: Музична Україна, 1983. – 62 с.
7. Гризун Л. Є. Дидактичні особливості сучасного комп'ютерного підручника / Гризун Л. Є. // Засоби навчальної та науково- дослідної роботи. – ХДПУ, 2000.
8. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти: [монографія] / Н. Є. Гребенюк. — К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1999. — 269 с.
9. Гринь Л. О. Якісні характеристики вокального голосу майбутнього актора-вокаліста / Л. О. Гринь // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. : Зб. наук. пр. – Вип. 33 (86), 2013. – С. 122-124
10. Давидов Н. Теоретичні основи формування виконавської майстерності/ Н.Давидов. - К., 1996. - 115 с.
11. Далецкий О. В. Школа пения (из опыта педагога) : учеб. пособие. М. : МГУКИ, 2007.
12. Дейша-Сионицкая М.А. Пение в ощущениях /М.А.Дейша-Сионицкая. – М.: Музгиз, 1926. – 31 с.
13. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Л. Б. Дмитриев. – 2-е изд. – М. : Музыка, 1996. – 368 с : ил., ноты.
14. Доронюк В. Сливозький М. Основы вокально-педагогической творчости вчителя музыки / В. Доронюк, М. Сливозький // Навчальний посібник для викладачів і студентів вищих навчальних закладів і вчителів музики шкіл різного типу. – Івано- Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 306 с.
15. Євтушенко Д. Роздуми про голос / Д. Євтушенко. – К. : Музична Україна, 1979. – 87 с.

16. Егоров А.М. Гигиена певца /Анатолий Михайлович Егоров. – М.: Медгиз, 1995. – 140 с.
17. Егоров А. М. Гигиена голоса и его физиологические основы / А. М. Егоров // под общ. ред. Н. И. Жинкина. – М., 1962. –174 с.
18. Емельянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг (учебно-методическое пособие для учителей музыки и пения, хормейстеров и вокалистов) / Виктор Емельянов. – С-Пб: Лань. 1997. – 192 с.
19. Желябіна Н.К. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи/ Методичні рекомендації / Н. К. Желябіна ; під ред. Н. К. Желябіної. – Запоріжжя: ЗДІА, 2007. – 67 с
20. Иванников В.Ф. Методика поточного пения /Владимир Филиппович Иванников. – М., 2005. – 16 с.
21. Иванов А. П. Об искусстве пения / А. П. Иванов. – М.: Профиздат, 1963. – 104 с.
22. Как научиться петь. – М.: Благо, 2002. – 128 с.
23. Калабин А. Управление голосом: Эффективная методика постановки и развития голоса / Антон Калабин. – М.: Эксмо, 2006. – 160 с. («Сделай себя сам»).
24. Кантарович В. С. Гигиена голоса / В. С. Кантарович. – М. : Музгиз, 1955. –155 с.
25. Кіндратюк Б.Д. Духовне здоров'я школярів і музика дзвонів: етнопедагогічний аспект. Науково-методичний посібник / Богдан Дмитрович Кіндратюк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 270 с.
26. Кравченко А.М. Секреты бельканто (книга для начинающих певцов) /А.М.Кравченко. – Симферополь: Ред отдел Крымского комитета по печати, 1993. – 128 с.
27. Лаури-Вольпи Дж. Вокальные параллели /Джакомо Лаури-Вольпи. Пер. с ит. Ю.И.Ильина. – Л.: Музыка, 1972. – 304 с.
28. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України /М.Д.Леонтович. Упор. Л.О.Іванова. – К.: Муз.Україна, 1989. – 133 с.
29. Линклэйтер К. Освобождение голоса / Кристин Линклэйтер ; [пер. с англ. Л. В. Соловьевой]. - М.: ГИТИС, 1993. - 176 с.: ил.
30. Луканин В. М. Обучение и воспитание молодого певца / В. М. Луканин // Сост. Е. Е. Нестеренко. – Л.: Музыка, 1977. – 88 с.
31. Люш Д. В. Развитие и сохранение певческого голоса / Д.В. Люш. - К. Муз. Украина, 1988. - 138 с.
32. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / А. Г. Менабени. – М.: Просвещение, 1987. – 95 с.: ил.

33. Морозов В.П. Вокальный слух и голос / В.П. Морозов М-Л.: Музыка, 1965. – 88 с.
34. Морозов В. П. Про резонансну природу високої та низької співочої форманти / Збірник праць XI Сесії Російського Акустичного Товариства. Акустика мови; медична та біологічна акустика. - Т.3. - М.: 2001.
35. Морозов В.П. Тайны вокальной речи / В.П.Морозов. – Л.: Наука, 1967. – 204 с.
36. Нургаянова Н.Х. Повышение качества подготовки будущего педагога-музыканта на основе модульной технологии обучения // Образование и саморазвитие: Научный журнал. – Казань: Центр инновационных технологий. – 2010. – №1(17). – С.51-5
37. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навч. посібник / Ольга Миколаївна Олексюк. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
38. Основи законодавства України про культуру. – http://lib.if.ua/info/lib_spec/z_cultur.html
39. Оськина С. Музыкальный слух: теория и методика развития и совершенствования /С.Оськина. – М.: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 78 с.
40. Павлишин С. Музыка двадцатого століття: навч. посібник / Стефанія Павлишин. – Львів: БаК, 2005. – 232 с.
41. Павлова М. А. Формирование вокально-слухового самоконтроля у студентов музыкально-педагогического факультета на занятиях по постановке голоса : дис. ... канд. пед. наук. М., 2002.
42. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін):[Монографія] /Галина Микитівна Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 273 с.
43. Перетяга Л. Є. Теоретичні засади формування голосової культури майбутнього вчителя : монографія / Л. Є. Перетяга. – Х. : Планета-Принт, 2014. – 312 с.
44. Перетяга Л. Є., Формування у студентів педагогічного навчального закладу ціннісного ставлення до голосу як перший етап в роботі по формуванню голосової культури/ Л. Є Перетяга // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2014. – Вип. – № 46. – С. 100.
45. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теория экспериментального исследования. М. : Педагогика, 1980.
46. Прокопенко Н.М. Тайна вокала Шаляпина / Наталья Михайловна Прокопенко. – К.: ИИЦ Госкомстата Украины, 1999. – 228 с.
47. Прокопьев В.Н. Как стать певцом и сделать карьеру / В.Н. Прокопьев. – С-Пб.: Русская графика, 2000. – 176 с.

48. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: Монографія / За загальною редакцією І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262.
49. Прянишников И. П. Советы обучающимся пению : учеб. пособие. СПб. : Лань, ПЛАНЕТА МУЗЫКИ, 2013.
50. Руденко Г. Художня майстерність музиканта-виконавця/ Г.Руденко.- Вид. друге. доп. та перероблене. – К., 2009. – 170 с
51. Сэт Риггс. Как стать звездой: аудиошкола для вокалистов (Техника пения в речевой позиции)/ Сэт Риггс. – М., 2004. – 104 с.
52. Сопер Л. П. Основы искусства речи / Л. П. Сопер. — Ростов-на-Дону : Фе-никс, 1995. — 448 с.
53. Старовойтова О. Є. Деякі поради з охорони голосу співаків естрадного напрямку (з досвіду роботи) / О. Є. Старовойтова // Збірник наукових праць. — Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. — 226 с.
54. Стасько Г. Є. Психотехніка співу у сучасній вокальній педагогіці / Г. Є. Стасько.- Івано-Франківськ, вид.-во: ПНУ ім. В. Стефаника, 2011 р. - 175 с.
55. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки. / О. Стахевич // Природно-наукові теорії сольного співу: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів диригентсько-хорових факультетів музичних і педагогічних вузів. – Ч. 1. – Суми, 2002. – 91 с.
56. Стулова Г. П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению / Галина Павловна Стулова. – М.: Прометей, 2002. – 118 с.
57. Ульев С., Ульева И. Самоучитель по вокалу на основе итальянской вокальной школы. URL: <http://www.belcantomobile.ru>.
58. Чайка В. Мистецтво творити голосом. Роль психологічного стану студента у розвитку його вокальної майстерності: поради педагога / Володимира Чайка. – Львів: Місіонер, 2008. – 102 с.
59. Чернов Д. Е., Чернова Л. В. Голос и речь учителя - важнейший элемент профессионального мастерства / / Педагогическое образование в России. 2011. № 5 С. 21S-223.
60. Чернов Д. Е., Чернова Л. В. Слуховой и мышечный самоконтроль в процессе речевого и певческого звукообразования // Специальное образование. 2013. № 3. С. 9S-106.
61. Чернова Л. В. Совершенствование способов самоконтроля в процессе формирования вокальной интонации у младших школьников : дис. . канд. пед. наук. М. 1990.
62. Шабутін С. Зцілення музикою [Монографія]/ Сергій Шабутін, Стефан Хміль, Ірина Шабутіна,. – Афіни, Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 192 с.

63. Щетинин М. Н. Дыхательная гимнастика А.Н. Стрельниковой / М. Н. Щетинин; Ред. О. С. Копылова. – М. : Метафора, 2001. – 128 с.
64. Юссон Р. Певческий голос: исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса: [пер. с фр.] / Рауль Юссон. - М.: Музыка, 1974. - 262 с.
65. Юшманов В.И. Вокальная техника и её парадоксы [Монография]/ Виктор Иванович Юшманов. – С-Пб.: Изд-во: ДЕАН. 2001. – 128 с.
66. <http://kursovi.in.ua/1r/di-01195.html>
67. <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10879/>
68. <http://xn----7sbqaauieol3a9b8a3f.xn--p1ai/tc-kava-nformatc-ya/2014-01-03/korotke-ta-dostupne-znayomstvo-z-budovoyu-golosovogo-aparata-por>
69. <http://www.rocksad.com.ua/jak-rozvinuti-sluh-i-golos-samostijno/>

Шуляр Орест Дмитрович

***Методичні поради з питань організації
самостійної роботи студентів з постановки
голосу у вузі***

(на допомогу вокалістам - початківцям)

Укладач доцент **О. Д. Шуляр**
Комп'ютерний набір **Л. С. Маслій**
Комп'ютерна верстка **Т. Р. Салій**
Літературне редагування: **Г. Є. Стасько**

.

Підписано до друку Формат 60X84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Ум. друк. арк. 15
Друк офсетний. Тираж 100 прим. Зам. №. 21.
Україна. 76000, Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
Видавничий відділ Прикарпатського університету

